

**ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ОЛИЙ ВА ЎРТА
МАХСУС ТАЪЛИМИ ВАЗИРЛИГИ**

ПЕДАГОГИКА ВА ЖИСМОНИЙ ТАРБИЯ ФАКУЛЬТЕТИ

МАГИСТРАТУРА БЎЛИМИ

ПЕДАГОГИКА КАФЕДРАСИ

ПЕДАГОГИКА МУТАХАССИСЛИГИ

УЗОҚОВА ДИЛНАВОЗ МУХИДДИНОВНА

"МАКТАБДА МАЪНАВИЙ - МАЪРИФИЙ

ИШЛАРНИ ТАШКИЛ ЭТИШНИНГ

ПЕДАГОГИК АСОСЛАРИ"

**5А 140801 - ПЕДАГОГИКА МУТАХАССИСЛИГИ БЎЙИЧА МАГИСТР
ДАРАЖАСИНИ ОЛИШ УЧУН ЁЗИЛГАН**

МАГИСТРЛИК ДИССЕРТАЦИЯ

Бухоро-2011

Кириш

Маънавият - инсонни руҳан покланиш, калбан улғайишга чорлайдиган, одамнинг ички дунёси, иродасини бақувват, иймон-эътиқодини бутун қиладиган, виждонини уйғотадиган беқиёс куч, унийг барча қарашларининг мезонидир.

Бугун биз бир тарихий даврда - халкимиз ўз олдида эзгу ва улғу мақсадлар куйиб, тинч-осойишта хаёт кечираётган, аввало ўз куч ва имкониятларига таяниб, демократик давлат ва фуқаролик жамияти куриш йулида улкан натижаларни кулга киритаётган бир замонда яшамокдамиз.

Биз уз тақдиримизни уз кулимизга олиб, азалий кадрятларимизга суяниб, шу билан бигга, тараккий топган давлатлар тажрибасини хисобга олган холда мана шундай олижаноб интилишлар билан яшаётганимиз, халкимиз асрлар давомида орзикиб кутган озод, эркин ва фаровон хаётни барпо этаётганимиз, бу йулда эришаётган ютуқларимизни халқаро жамиятни тан олгани - бундай имкониятларнинг барчаси айнан мустакиллик берганини бугун хаммамиз чуқур англаймиз.

Ана шу ҳақиқатни халкимиз хар томонлама тугри тушуниб, танлаган тараккий йулимизни онгли равишда кабул килгани ва куллаб-кувватлагани олдимизга куйган мақсадларга эришишнинг асосий манбаи ва гарови эканини хаётнинг ўз тасдиқламокда.

Айни пайтда истиклол йилларида юртимизда миллий маънавиятимизни тиклаш, уни замон талаблари асосида ривожлантириш буйича амалга оширилаётган улкан ишлар?* бу борада олдимизда турган мақсад ва вазифалар хакида атрофлича фикр юритилади. Бугунги мураккаб глоболлашув даврида маънавият соҳасида вужудга келаётган долзарб муаммолар, халкимиз маънавиятини асраш ва юксалтириш, айникса ёш авлоднинг калби ва онгини турли зарарли гоё ва мафкуралар таъсирида саклаш ва химоя килиш масалаларига алоҳида алоҳида эътибор каратилади.

Маълумки, ҳар қайси халқ ёки миллатнинг тафаккури, турмуш тарзи, маънавий қарашлари уз-узидан, буш жойдашаклланиб қолмайди. Уларнинг вужудга келиши ва ривожланишида аниқ тарихий, табиий ва ижтимоий омиллар асос бўлишини ҳаммамиз яхши биламиз.

Маслан, Шарқ оламида, жумладан, узимизнинг Урта Осиё шароитида жамоа бўлиб яшаш туйғуси гоят муҳим аҳамият касб этади ва одамларни бир-бирига яқинлаштиришга, бир-бирини қуллаб қувватлаб ҳаёт кечиртишга замин тугдиради. Шу маънода, халқимизнинг турмуш ва тафаккури тарзиг назар ташлайдиган бўлсак, бошқаларга ҳеч ухшамайдиган, минг йиллар давомида шаклланган, нафакат узаро муомала, балки ҳаётимизнинг узвий бир қисми сифатида намоён ююладиган бир қатър узига ҳос хусусиятларни қураамиз.

Лунда қилиб айтадиган бўлоқ, бундай мафқуравий ҳуружлар миллий ва диний томирларимизга болта уришини, улардан бизни бутунлай узиб ташлашдек ёзув мақсадларни қуллашгани, уйлайманки, юртимизда яшайдиган соғлом фикрли ҳар бир одам яхши тушунади.

1. Мавзунинг долзарблиги ва урганилиш даражаси.

Бугунги кун педагогикаси таълим-тарбия соҳасида уқитиш усулларини янада ранг-баранглаштиришни ва бойитишни, аждодларимиз эришган ва яратган миллий маъданий - бойликлардан, маърифий-педагогик қарашлар ҳамда одоб-ахлоқ тугрисида қоидалардан тугри ва унумли фойдаланишни такозо этмоқда. Айниқса, бошланғич таълимнинг илк босқичларида бу ниҳоятда зарурдир. Чунки уқувчининг келажакдаги мувофақияти қуп жихатдан унинг бошланғич синфларда олган таълим-тарбиясига боғлиқ. Ёш авлод билим ва тарбияси эса, Айни Шйтда келажак таракқиётини белгилайди. Зеро, Президентимиз таъкидлаганидек: «Барқамол авлод-Ўзбекистон тарққиётининг пойдеворидир».

2. Тадкикотнинг мақсад ва вазифалари.

Ўзбекистан ўз мустақиллигини қулга киритган дастлабки кунлардан бошлаб ўз тақдирини қулга олиб, янги жамят қуришга қарор қилди. Захматқаш халқимиз ўзининг фидоий меҳрати, тинч ва фаровон ҳаёти билан ҳаёти билан дунёдаги тараккий топган мамлакатлар қаторидан мустанкам ўрин эгаллади. Қелажаги буюк давлат барпо'этиш борасида амалга оширилаётган эгаллади. Қелажаги буюк давлат барпо этиш борасида амалга оширилаётган барча тарихий ўзгариш ва янгиланишлар.

юртдошларимиз қалби. Онги ва шуурига улкан таъсир қуратмоқда. ХХІ асрда Ўзбекистон халқининг миллий тараккий ўлидаги бош гоёси - бу озод ва обод Ватан, эркин ва фаровон ҳаёт барпо этишдир. Албатта бу гоёни амалга оширишда сиёсий, иқтисодий, ижтимоий йўналишлар билан бир қаторда маънавий-маърифий соҳа ҳам муҳим ўрин тутди. Дарҳақиқат, > бугунги кунда маънавият фуқаролик аҳамиятини қуришда давлат сиёсатининг устувор йўналтишига эга бўлиб келмоқда. Қадриятларни тиклаш, уларни илм-фан ва тараккий ютуқлари билан бойитиб бориш, миллий ўзлиқни англаш, миллий истиқлол гоёсининг тамойилларини халқимизнинг қалби ва онига сингдириш, муқаддас динимиз ва тарихимизга садоқатли бўлиш маънавият соҳасидаги асосий вазифалардан ҳисобланади.

3. Тадкикотнинг илмий янгилиги. Ўзбекистон Республикаси Президенти Я.А.Қаримовнинг шахсан ташаббуси билан кейинги йилларда ўз асарларида маънавият ва марифат мақсатига алоҳида эътибор берилмоқда. Я.А.Қаримовнинг «Истиқлол ва маънавият», «Ўзбекистоннинг сиёсий, ижтимоий истиқболнинг асосий тамойиллари», «Юксак мақола мутахассислар-тараккий омили», «Бунёдкорлик фаровон ҳаёт асоси», «Ўзбекистон ХХІ аср бусағасида: ҳавфсизликка таҳдид, барқарорлик шартлари ва тараккий қафолатлари», «Ўзбекистон иқтисодий ислохотларни қуқураштириш йўлида» ва бошқа асарларида жамятимизни маънавий жихатдан янгилаш ва ривожлантириш,

умуминсоний кадриятларга счодиклик, халкимизнинг маънавий меросини мустахкамлаш ва ривожлантириш, инсоннинг уз имкониятларини эркин намоёниш қилиш ва ватанпарварлик каби асосий негизлари курсатиб берилган. И.А.Каримовнинг «Озод ва обод Ватан, эркин ва фаровон ҳаёт-пировард мақсадимиз» асарида ХХІ асрнинг дастлабки йилларида ва ундан кейин ҳам маънавий соҳасида амалга ошириладиган вазифалар аниқ курсатилган. Юртбошимиз ... "мустикал дунё қарашга эга, аждодларимизнинг бебаҳо мероси ва замонавий тафаккурга таяниб яшайдиган баркамол шаҳе-комил инсонни тарбиялашдан иборат", (5.25) эканлигига алоҳида эътибор қаратганлар. Миллий истиклол гоёси: асосий тушунча ва тамойилларида ҳам маънавий ва маърифат соҳасида амалга ошириладиган вазифаларнинг йуналишлари илмий-назарий жиҳатдан ишлаб чиқилган. Маънавий ва жисмоний баркамол авлодни вояга етказиш концепцияси чуқур урин эгаллаган. Дарҳақиқат, бугунги кунда маънавий-маърифий ишларни юксак даражага кутариш орқали баркамол авлодни вояга етказиш муҳим вазифа ҳисобланади. Ушбу вазифаларни амалга оширишда мустикаллик йилларида Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг қарорлари қабул қилинди. Ўзбекистон Республикасининг «Қадрлар тайёрлаш миллий дастури»да «Ёш авлодни маъравий-ахлоқий тарбиялашда халқнинг бой маданий-тарихий анъаналарига, урф-одатлари ҳамда умумбашарий қадрларига асосланган самарали ташкилий, педагогик шакл ва воситалари ишлаб чиқилиб, амалиётга жорий этилад и. Шахсни тарбиялаш ва уни ҳар томонлама камол топтиришнинг устуворлиги таъминланади. У мумий ҳамда педагогик маданиятни ошириш мақсадида, мамлакат аҳолией орасидаги маънавий-маърифий ишлар такомиллаштириб борилади»(11,8) деб таъкидланади.

4. Тадқиқотнинг илмий-назарий ва амалий аҳамияти

«Олий таълимнинг давлат таълим стандарти»да ҳам бакалавр йуналишида гуманитар ва ижтимоий-иқтисодий фанлар блоқи биринчи курсатилиб, унинг мазмунида, миллий истиклолгоёси ва демократия, миллий ва уму

ижтимоии ҳамкорлик, миллётлараро тотувлик, динлараро бағрикенглик каби миллий истиклол гоёсининг асосий йуналишларини шакллантириш олий укув юртларидаги маънавий-маърифий ишларни янада такомиллаштиришни таказо этмокда. Чунки, озод ваобод Ватан, эркин ва фаровон хаёт барпо этиш Узбекистан халкининг миллий тараққиёт йулидаги бош гоё эканлигини хар бир талаба чукур хис этиши ва уни мустахкамлашда фаол иштирок этишни таъминлаш олий укув юртида амалга оширилаётган маънавий-маърифий ишларнинг энг асосий вазифаси булиб хисобланади.

Республика олий укуй юртлари иш фаолиятини урганиш шуни курсатадики, маънавий-маърифий ишларни ташкил этиш ва бошқаришда баъзибир муаммолар мавжуд. Шу боис биз диплом ишида маънавий маърифий ишларни ташкил этиш ва бошқариш муаммосини ёритишга. Унинг илмий-педагогик асосларини яратишга эътибор қаратилди.

5. Тадқиқотнинг жамоатчилик эътиборидан утиши. Мазкур тадқиқот БухДУ «Умумий педагогика» кафедраси йигилишида муххокама қилиниб, химояга тавсия этилган. Тадқиқотнинг тузилиши. Диссертация қириш, икки асосий боб (хар бири икки фаслдан ташкил топган), хулоса ва фойдаланилган адабиётлар руйхатидан иборат. **6. Тадқиқотнинг методологияси ва методи.** Президентимиз И.А.Каримовнинг миллий маданий ва маънавиятни ривожлантириш, ёш авлодни барқамол қилиб вояга етқизишни ташкил этиш тугрисидаги фикрлари, Узбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг таълим-тарбия сифатини яхшйлашга қаратилган қарорлари, шарқ мутафаккирларининг фарзанд тарбиясига оид фикр-мулохазалари, педагогика, ижтимоии адабиёт ва бошқа соҳаларда шу йуналишда олиб қорилган илми-тадқиқот ишлари мазкур тадқиқотнинг методологик асосини ташкил этади. Илмий тадқиқотни амалга оширишда тахлил ва тарихий чоғиштириш усулларидан фойдаланилади. Шу асосда мавзуга оид илмий ишлар, укув дарсликлар ва дастурлари, турли савиядаги расмий

хужжатлар, алифбе шеърларнинг намуналари, илмий-бадий манбалар урганилди; бошлангич синф укувчиларига хат-савод ургатиш жараёнида алифбе шеърлардан фойдаланиши буйича вилоятдаги айрим мактаб уқитувчиларининг иш тажрибалари кузатилди ва умумлаштирилди, мавзу асосида кечалар ташкил этилди; мақсадга қаратилган махсус тажриба ишлари олиб борилди; якуний синов натижалари сифат ва миқдор жиҳатдан қиёсланиб умумлаштирилди; ниҳоят илмий тадқиқот асосида олинган натижалар яхлит диссертация холига келтирилди. **7. Тадқиқотнинг илмий фарази.** 1-синф укувчилари хат-савод ургатиш жараёнида алифбо шеърларидан уринли фойдаланилса, уларнинг педагогик имкониятларига тугри баҳо берилса, укувчилар нафакат тез ёзув-чизувни, уқишни ургайиб оладилар, балки улардан бадий асар ., сифатида чуқур эстетик завқ ҳам оладилар. Алифбе шеърларининг мазмуни орқали укувчиларни ахлоқий жиҳатдан тарбиялаш ҳам мумкин.

1 -БОБ. МАЪНАВИЙ-МАЪРИФИЙ ТАДБИРЛАРНИ ТАШКИЛ ЭТИШ

1.1. Тарбиявий ишларни амалга ошириш

Маълумки, ота-боболаримиз азал-азалдан инсон тарбияси масалаларига жиддий эътибор бериб келишган ва бу анъана авлоддан - авлодга кучиб, такомиллашиб, янгича усуллар эвазига бойиб борган. Зотан, инсон маънавияти тарбияга боғлиқ. Тарбиясиз маънавий пайдеворсиз бинога ухшаб омонатлик касб этадики, бу холни шарҳлаб, изоҳлаб утиришнинг хожати йўқ. Шу боисдан-да, таълим-тарбия жараёнига барча давлатда кучли эҳтиёж сезилган.

Маънавий баркамол, комил инсон тарбияси ҳозирги куннинг энг муҳим, долзарб масалаларидан биридир.

Юртбошимиз Ислом Каримов "Мен Абдулла Авлониёнинг "Тарбия биз учун ё ҳаёт - ё мамот, ё нажот - ё халокат, ё саодат - ё фалокат масаласидир",- деган фикрини куп мушоҳада қиламан.

Буюк маърифатпарварнинг бу сузлари асримиз бошида миллатимиз учун канчалар муҳим ва долзарб бўлган бўлса, ҳозирги кунда ҳам биз учун шунчалик, балки ундан ҳам кура муҳим ва долзарбдир", - дея тарбия жараёнига юксак баҳо бериши фикримиз далилидир.

Зеро, бу масалани ҳал этишда мактаб, лицей, касб-хунар коллежларида амалга ошириладиган тарбиявий ишларнинг роли бекиёсдир.

Республикамиз Олий таълим муассасаларини тугатиб, ёш мутахассис сифатида илк бор таълим муассасаларида фаолият курсатаётган ҳар бир уқитувчи ўқувчилар билан синф ёки гуруҳ раҳбари сифатида даре ва даредан ташқари тарбиявий ишлар жараёнида қуйиларга жиддий эътибор қаратмоғи зарур:

1. Талабаларнинг мактабшунослик ва тарбия назарияси буйича олий
2. Таълим муассасаларида эгаллаган билимларини мустаҳкамлаш ва уларга бу билимларни ўқувчилар билан олиб бориладиган дарсдан ташари тарбиявий ишлар амалиётида татбиқ этишни ургатиш.
3. Талабаларда мактаб, академик лицей ҳамда коллежларда тарбиявий ишлар тизимини ҳар томонлама ўрганиш, дарсдан ташкари турли курунишдаги тарбиявий тадбирларни кузатиш ва таҳлил қилиш, ўқув-малакаларини такомиллаштириш.
4. Талабаларда ўқувчиларнинг ёши ва шахсий хусусиятларини эътиборга олган ҳолда тарбиявий вазифаларни аниқлаш, уларни ҳал қилиш усулларини тугри танлаш ва қулай билиш ўқув-малакаларини таркиб топтириш.
5. Талабаларда дарсдан ташкари тарбиявий иш турларини мақсадга мувофиқ, режалаштира олиш ўқув малакаларини шакллантириш.
6. Талабаларни синф раҳбари ёрдамчиси сифатида, синф раҳбари вазифаларини бажаришга, ўқувчилар билан алоҳида - алоҳида ва оммавий тарзда дарсдан ташкари тарбиявий ишларни олиб боришга ургатиш.
7. Талабаларни тарбиявий ишлар соҳасидаги илғор педагогик тажрибани ўрганишга жалб этиш ва уларда педагогик фаолиятга ижодий, илмий ва амалий ендашиш муносабатларни, ижтимоий педагогик фаолликни таркиб топтириш.
8. Талабаларда ўқувчиларга нисбатан тарбиячилик касбига бўлган меҳр-муҳаббатни мустаҳкамлаш, миллий аа умуминсоий тарбия муаммоларини ҳал этишга имкон берадиган педагогик қобилиятни такомиллаштириш, ўқувчи шахси ва унинг тарбиясига бўлган интилишларини қучайтириш.

1.2. Педагогик амалиётда тарбиявий ишларни ўрганиш, ташкил этиш ва ўтказиш дастури.

Мактаб, академик лицей ва касб-хунар коллежларида тарбиявий ишлар тизимини ҳар томонлама ўрганиш ва ўқувчилар билан дарсдан ташқари, тарбиявий ишлар олиб бориш IV курс талабалари педагогик амалиётининг энг муҳим таркибий қисми ҳисобланиб, у булажак уқитувчи-тарбиячининг ҳақиқий касб фаолиятига жуда яқин ва ухшаш шароитда утади. Унинг асосий мақсади талабаларни синф раҳбари вазифаларини бажаришга тайёрлашдан иборатдир.

Талабаларнинг педагогик амалиёти ихтисослик хусусиятларидан келиб чиққан ҳолда асосан шаҳар ёки қишлоқ умумий урта таълим, мактабларда, қисман касб-хунар коллежлари ва бошқа ўқув-тарбия муассасаларида ўтказилиши 'Воис талабалар педагогик амалиёт жараёнида ўқувчилар билан дарсдан ташқари тарбиявий ишлар олиб бориши учун ҳар бир синфга биттадан тақсимланади.

IV курсда ўтказиладиган педагогик амалиёт талабаларни касбга - уқитувчи-тарбиячилик меҳнатига тайёрлашнинг яқунловчи босқичи ҳисобланади.

IV курс талабалари амалиёт давомида амалиёт ўтказиладиган таълим муассасаси директори, унинг ўқув-тарбиявий ишлар бўйича муовини, синфдан ва мактабдан ташқари тарбиявий ишлар ташкилотчиси, болалар ва усмирлар уюшмаси мураббийси, синф раҳбарлари ва тарбиячилар билан суҳбатлашадилар; таълим муассасасининг йиллик тарбиявий ишлар режаси, "Камолот" ЁИХ, бошлангич ташкилоти режаси, синф раҳбарининг тарбиявий ишлар режаси каби ҳужжатларни урганадилар ва уларга оид ҳисоботларни таҳлил қиладилар; мактаб ўқув хоналари, кутубхонаси, касбга йўллаш хонаси, музей ва шу қабилар билан танишадилар ва дарсдан ташқари тарбиявий ишларнинг қўйи турларини бажарадилар:

1. Ўзбекистан Республикасининг халқ таълимига оид меъёрий ҳужжатлари ва тарбиянинг долзарб масалаларига бағишланган илмий-назарий ва услубий адабиётларни ўрганиш.

2. Узига бириктирилган синф ўқувчиларининг шахсий ҳужжатлари, ҳужжатлар йиғма жилдини ўрганиш, ўқувчилар, уларнинг ота-оналари ва уқитувчилар билан суҳбатлашиш каби тадқиқий усуллардан фойдаланиб, ўқувчиларга рухий-педагогик тавсифнома тузиш.

3. Амалиёт даврига мулжалланган тарбиявий ишларни режалаштириш.

4. Амалиёт ўтказилаётган мактаб, лицей, коллежларда турли хил тадбирларни кузатиш ва таҳлил қилиш.

5. Синф раҳбари сифатида дарсдан ташқари тарбиявий ишларнинг қуйи турларини бажариш:

- синф мажлиси ўтказиш;
- одоб-ахлоқ, мавзусида мунозара уюштириш;
- синф соатларини ўтказиш;
- миллий-маънавий ва умуминсоний кадриятлар мавзусида тадбирлар, (кечалар, анжуманлар) тайёрлаш ва ўтказиш;
- мустақил очик, дарслар ўтказиш;

ўқувчиларни касбга йуллаш, уларни бирор турдаги ижтимоий фойдали фаолиятга жалб этиш ва унга раҳбарлик қилиш;

- ўқувчилар бадиий тугарагини ташкил этиш;

саноат ёки қишлоқ; хужалиги ишлаб чиқариш корхоналарига саёхатлар уюштириш;

спорт мусобақалар[^] ёки китобхонлар анжуманига тайёргарлик қилиш ва уни ўтказиш;

олимлар, ёзувчилар, уруш ёки меҳнат фахрийлари билан учрангувлар ташкил қилишга тайёргарлик қилиш ва уни ўтказиш;

- синф ва мактаб деворий газеталарини тайёрлашда кумаклашиш;

болалар ва усмирлар уюшмаси бошлангич жамоалари йигилишларини ўтказишга ёрдамлашиш;

- ота-оналар мажлисига тайёргарлик куриш ва уни ўтказиш;
- оила, мактаб ва махалла бирлигини таъминлаш мақсадида мактабга якин жойлашган махаллаларнинг ишларида катнашиш, ахоли уртасида педагогик тарғибот ишларини олиб бориш.

6. Синф раҳбарларининг услубий бирлашмаси, йигилишида таълим муассасалар (мактаб, лицей, коллеж) педагогика Кенгашида иштирок этиш. *

у 7. Тарбиявий мавзуда бажарилаётган битирув ишига кайдномалар, хужжатлар туплаш.

8. Педагогик амалиёт кундалигида тарбиявий фаолият натижаларини мунтазам кайд килиб бориш.

9. Амалиёт юзасидан тарбиявий ишларнинг хисоботларини тайёрлаш.

10. Педагогик амалиёт якунига бағишлаб мактаб, лицей, коллеж ва олий таълим муассасасида ўтказиладиган анжуманларда фаол иштирок этиш.

1.3. Тарбиявий ишларни ўрганиш, ташкил этиш ва ўтказиш буйича амалиётчи талабаларга куйиладиган педагогик талаблар.

1. Талабалар хар куни белгиланган таълим муассасасида камида 6 соат ишлаши ва реалаштирилган тарбиявий ишларни бажаришлари шарт.

2. Талабалар педагогик амалиётнинг биринчи хафтасида тарбиявий фаолиятнинг куйи турларини бажаришлари лозим:

а) амалиёт ўтказилаётган академик лицей ёки касб-хунар коллежлари фаолияти билан танишади; ўкув юрти маъмурияти, синф ва мактабдан ташкари тарбиявий ишлар режасини, синф раҳбарининг тарбиявий ишлар

режасини урганеди; уз синфида ўтказиладиган машгулотлар жадвали билан танишади;

ўқувчилар билан ўтказиладиган дарсдан ташқари машгулотлар мавзусини аниқлайди; таълим муассасаси фаолияти билан танишгандан кейин узининг шахсий иш режасини тузади. Мазкур таълим муассасасидаги тарбиявий ишлар тизимини ўрганиш, синф раҳбари (ёки унинг ёрдамчиси) сифатида тарбиявий, услубий ва тадқиқий ишларни амалга ошириш чоратadbирларини белгилайди;

б) узига бириктирилган синф ўқувчилари билан суҳбатлашади, уларнинг шахсий хужжатлар йигмажилди билан танишади, болаларнинг одоб-ахлоқи, хулқ,-атвори, уқиш шароити, айрим фанлардан узлаштириши ва синф жамоасидаги узаро муносабатларни урганеди; психология ва , мактаб гигиенасидан берилган топшириқдарни бажариш учун хужжатлар туплайди;

в) амалиётчи уз синфида ўтказиладиган турли хил тарбиявий тадбирларни кузатади ва таҳлил қилади.

Талабалар педагогик амалиётнинг кейинги хафталарида шахсий иш режасида кузда тутилган дарсдан ташқари тарбиявий тадбирларни амалга оширадilar.

3. Талабалар педагогик амалиётда тарбиявий ишларни ўрганиш,ташқил этиш ва ўтказиш дастурида белгиланган ишларнинг барча турларини бажаради. Хар бир талаба тарбиявий тадбирга пухта тайёргарлик куради ва унинг ишланмасини (режаси ва матнини) машгулот ўтказилишидан 3 кун олдин синф раҳбари ва педагогика кафедраси йуриқчи-укитувчисига курсатиб тасдиқлатади. Талаба амалиёт жараёнида узини билимдон ва маданиятли мутахассис сифатида намоён қилиши, ташкилотчилик, интизомлилик, меҳнатсеварлик, хушмуомалалик фазилатларига эга эканлигини курсатиши лозим.

4. Талаба битта адгарбиявий тадбирни синов тариқасида режалаштиради ва ўтказди. Тадбир режаси ва матни педагогика

кафедраси йурикчи-укитувчиси томонидан албатта тасдиқланган булиши ва бутун гуруҳ, талабалари ва педагогик жамоа иштирокида муҳокама қилинган булиши керак. Акс ҳолда ўтказилган тарбиявий тадбир синовдан ўтди деб ҳисобланмайди.

5. Талаба амалиёт давомида педагогика кафедраси йурикчи-укитувчиси томонидан берилган топшириқларни бажариши шарт.

6. Талаба амалиёт жараёнида ўзи бажарган барча ҳилдаги тарбиявий ишларни ўз кундалигига қайд этиб боради. Кундалиқнинг йўқлиги ёки ёнида бўлмаслиги интизомсизлик сифатида баҳоланади.

1.4. Синф, гуруҳ, тарбиявий соатларини ташкил этиш услуби

Тарбиявий ишларни ташкил этишнинг энг асосий ва ҳал қилувчи омилларидан бири синф тарбиявий соатлари бўлиб, уни, ташкил этиш педагогиканинг қўйи йўналишлари асосида олиб борилмоғи лозим. Булар қўйилардан иборат:

- синф, гуруҳ тарбиявий соатининг мазмунини аниқлаш;
 - синф, гуруҳ ҳонасини жиҳозлаш ишларини ташкил этиш;
- синф, гуруҳ, тарбиявий соатлари туркумини режалаштириш.

Ҳозирги кунда қўйи йўналиш педагогик изланишлар ва мазкур соҳа

мутахассисларининг илғор иш тажрибалари асосида иш қўриш, ушиб келаётган ёш авлодни ҳаётга тугри йўналтириш бугунги куннинг долзарб масалалардан биридир, зеро, уларга мақсадли таъсир қўриш, энг аввало, синф, гуруҳ тарбиявий соатлари мазмунини аниқлаш ва пухта режалаштириш, яъни мавзуларни фаслларга қараб, байрам, тарихий сана ва воқеалар, тинчлик, дустлик, меҳнат, оила, бахт, касб танлаш, табиатни севиш, ватанпарварлик, аждодларимиз мероси, миллий ва умуминсоний қадриятларимиз сингари тарбиявий соатлар буйича таснифлаш (классификациялаш) катта муваффақиятнинг гарови эканлигини қўришмоқда. Бунда қўйи йўналишларга эътибор қўришмоғи лозим:

- "Инсон ва инсоний муносабатлар". Бунда миллий инсоний кадриятлар, муносабатлар, жонажон мактаби, академик лицей, коллежи уқитувчиларига, уз ота-онаси, кариндош-уруги, дустлари ва бошка кишиларга, она-Ватан бойликларига муносабат, юриш-туриш маданияти, муомаласи, ростгуйлик, халоллик, меҳнатга онгли муносабатда булиш, ватанпарварлик, севги, вафо, инсонийлик, халқлар дустлиги ва биродарлиги каби этик коидалар тартибига эътибор каратиш;

- "Фан ва турмуш". Бунда дунёни билиш, ижтимоий-фалсафий дунёқарашни шакллантириш, фан, техника янгиликларидан хабардор булиб бориш, китобга муносабат, уни уқиш коидаси, турмуш маданияти, оила этикаси каби масалаларга эътибор бериш;

- "Гузаллик оламида". Бунда гузалликнинг моҳияти, гузалликни хунукликдан фарклаш, этик ва эстетик қарашлари, кийинишда, турмушда, меҳнатда, ахлоқда, муомала ва нутқ, маданиятида, санъатнинг турли соҳаларида, шеърятда, замонавий ишлаб чиқариш каби соҳаларда гузаллик белгиларига эътибор бериш;

танишади; ўқувчилар билан ўтказиладиган дарсдан ташқари машгулотлар мавзусини аниқлайди; таълим муассасаси фаолияти билан танишгандан кейин узининг шахсий иш режасини тузади. Мазкур таълим муассасасидаги тарбиявий ишлар тизимини ўрганиш, синф раҳбари (ёки унинг ёрдамчиси) сифатида тарбиявий, услубий ва тадқиқий ишларни амалга ошириш чора-тадбирларини белгилайди;

б) узига бириктирилган синф ўқувчилари билан суҳбатлашади, уларнинг шахсий хужжатлар йигмажилди билан танишади, болаларнинг одоб-ахлоқи, хулқ-атвори, уқиш шароити, айрим фанлардан узлаштириши ва синф жамоасидаги узаро муносабатларни урганади; психология ва мактаб гигиенасидан берилган топшириқларни бажариш учун хужжатлар туплайди;

в) амалиётчи уз синфида ўтказилаётган турли хил тарбиявий тадбирларни кузатади ва тахлил қилади.

Талабалар педагогик амалиётнинг кейинги ҳафталарида шахсий иш режасида кузда тугилган дарсдан ташқари тарбиявий тадбирларни амалга оширадilar.

3. Талабалар педагогик амалиётда тарбиявий ишларни ўрганиш, ташкил этиш ва ўтказиш дастурида белгиланган ишларнинг барча турларини бажаради. Хар бир талаба тарбиявий тадбирга пухта тайёргарлик куради ва унинг ишланмасини (режаси ва матнини) машгулот ўтказилишидан 3 кун олдин синф раҳбари ва педагогика кафедраси йурикчи-укитувчисига курсатиб тасдиқлатади. Талаба амалиёт жараёнида узини билимдон ва маданиятли мутахассис сифатида, намоён қилиши, ташкилотчилик, интизомлилик, меҳнатсеварлик, хушмуомалалик фазилатларига эга эканлигини курсатиши лозим.

4. Талаба битта тарбиявий тадбирни синов тариқасида режалаштиради ва ўтказди. Тадбир режаси ва матни педагогика кафедраси йурикчи-укитувчиси томонидан албатта тасдиқланган бўлиши ва бутун гуруҳ, талабалари ва педагогик жамоа иштирокида муҳокама қилинган бўлиши керак. Акс ҳолда ўтказилган тарбиявий тадбир синовдан утди деб ҳисобланмайди.

5. Талаба амалиёт давомида педагогика кафедраси йурикчи-укитувчиси томонидан берилган топшириқларни бажариши шарт.

6. Талаба амалиёт жараёнида узи бажарган барча хилдаги тарбиявий ишларни уз кундалигига қайд этиб боради. Кундалиқнинг йўқлиги ёки ёнида бўлмаслиги интизомсизлик сифатида баҳрланади.

¶

- "Мустақил Ўзбекистон давлати ва инсон ҳуқуқи ҳақида нималарни биласиз?". Бунда мустақил Ўзбекистон давлатининг ички ва ташқи сиёсати, мустақил республикамиз давлат рамзлари, Ўзбекистоннинг таракқиёт йули, Республика Конституцияси, Ўзбекистонда

асосларини шакллантириш, % демократии, фукаролик жамияти
Ўзбекистоннинг маънавий-маърифий ва маданий тараккиёти,
Ўзбекистонинг жахон хамжамияти билан хамкорлиги каби масалаларга
эътиборни кучайтириш;

- "Соғ танда соплом акл". Бунда ўқувчининг ёши ва [шахси хусусиятларига караб гигиеник коидаларга риоя килишига, инсон гузаллиги, маданияти ва саломатлиги шахе камолотининг гарови эканлиги кабиларга эътибор бериш;

- "Психологик мавзулар". Булажак ота-оналар, келажак, буюк республикамизда ёш авлод тарбиясига жиддий эътибор каратиш, шунингдек, виждон, бурч, дустлик, фукаролик хис-туйгулари, булажак касбга психологик жихатдан узини тайёрлаб бориш каби -., тушунчаларини сингдириш ва уз-узини тарбиялаш кабиларга эътибор каратиш;

- "Эко логик тарбия» да бол ал ар да табиат инъом этган бойликларга нисбатан масъулият хисси, уларни хозирги ва келажак авлод учун авайлаб-асраш, купайтириш хамда мухофаза килиш хис-туйгулари тушунчаларини таркиб топтириш кабиларга эътибор бериш лозим. Синф, гуруҳ тарбиявий ейатларини ташкил килиш Синф, гуруҳ, соатларини ташкил килиш ўқувчиларнинг психологик тайёргарлигидан бошланади. Улар синф тарбиявий соатини интизорлик билан кутишади, у ерда куриладиган масалалар кизикарли мухокама килиниши ва мунозарали булиши хамда у кунгилдагидек ўтказилиши лозим. Бунинг учун кандай ишларни амалга ошириш керак? Аввало,

мухокама мавзуси, уни каерда ўтказиш вакти, синф бурчагига олдиндан ёзилиши керак.

Синф, гуруҳ тарбиявий соатлари учун халқ таълими муассасалари мактаб, академик лицей, касб>-хунар коллежлари ўқувчилари ва уқитувчи-тарбиячиларига мулжалланган хамда оммабоп газета ва журналлар,

рисолалар, педагогика ва болалар тарбиясига' дойр бадий адабиёт

намуналари, кинофильм, диафильм ва диапозитивлар, радио эшиттириш ва телекурслардан, комил инсон тарбиясига йуналтирилган мавзулар ҳамда хозирги куннинг энг мухим долзарб масалаларини камраб олувчи, шунингдек, ўқувчилар учун хаётий зарур мисоллардан танлаб олиниши керак. Шунда синф ўқувчиларининг ижодий фаолияти таъминланган булади, деб ҳисоблаш мумкин. Бундай вақтларда техника воситалари, кургазмали воситалар ва дидактик-репродуктив материаллардан унумли фойдаланиш синф тарбиявий соатларини янада юксак ижобий натижаларга олиб келиши шубҳасиздир.

Синф, гуруҳ, тарбиявий соати тарбиявий ишнинг ажралмас қисми бўлиб, ўқувчилар учун ҳам, синф, гуруҳ, раҳбари учун ҳам амалий-ижодий ишдир.

М

Синф, гуруҳ, тарбиявий соатида танланган матн буйича ўтказиладиган "машгулотга, энг аввало, уқитувчи пухта тайёргарлик қуриши лозим. Машгулот жараёнида устоз уз мақсадини шогирдлари онгига уларнинг қалбини тулкинлантира оладиган, таъсирчан ва ифодали нутқи билан урناق бўлиш қаби турли педагогик таъсирлар орқали сингдириши мақсадга мувофиқдир. Чунки, ёшлар қуруқ ваъзхонликдан зерикади.

Синф, гуруҳ, тарбиявий соатини синф, гуруҳ, раҳбари еки синф, гуруҳ, фаолларидан бири олиб бориши мумкин.

Синф, гуруҳ, тарбиявий соатлари учун танланган матннинг мақсадга мос келиши бадиий уқиш, шеърхонлик, уз ижодий ишларидан мисоллар қурсатиш, муҳокама қилинаётган масалага нисбатан ўқувчиларнинг уз мустақил фикрларини баён қилишларига кенг йул очиб бериш, ўқувчиларни уз фикр мулоҳазаларига эга бўлишларига, хаётий мухим масалалар хақида аниқ, ва тугри хулосалар чиқаришлари учун имконият яратади. Бу билан ўқувчиларни демократик қонунлар асосида уз фикрларини мустақил ва эркин баён қилишга эришилади.

Синф, гуруҳ, тарбиявий соатларида меҳнат ва уруш фахрийлари, қахрамонлар, илгор қишилар, ёзувчи ва шоирлар, ота-оналар ва ишлаб

чиқаришнинг илгор вакиллари иштирок этишлари, унда улар уз хаётий тажрибаларидан жонли хикоя килиб беришларидан хам унумли фойдаланиш мумкин. Ана шу жонли мулокот ва сухбатлар оркали ўқувчилар катталарнинг ибратли хаёт йули, орттирган бой тажрибалари билан танишиш имкониятига эга буладилар.

Синф, гуруҳ тарбиявий соатини ўтказиш учун хона тайёрлаш

Синф, гуруҳ тарбиявий соатларини ўтказиш учун тайёрланган хонанинг хам узига хос аҳамияти бор. Танланган хона синф, гуруҳ ўқувчилари ёрдамига йигиштирилиб, ювиб, шамоллатиб, лозим булса жорий таъмир килиниб, гуллар билан безатилади, тегишли техника воситалари билан, кургазмали куроллар ва дидактик материаллар, синф бурчаги, деворий фотогазеталар, альбомлар билан жихозланади хамда мавзуга оид зарур фильм, диафильм ва диапозитивлар билан таъминланади.

Синф, гуруҳ, доскаси артилиб, плакат ёки чизмалар осилиб, доскага тарбиявий соатда муҳофаза килинадиган масала ёзиб куйилади. Тегишли макол, донишмандларнинг ибратли сузлари эса куринарли жойга коғоз-плакатга рангли тушь билан ёзилиб, илиб куйилиши мумкин.

Синф, гуруҳ тарбиявий соатининг давом этиш вакти

Синф, гуруҳ тарбиявий соатларининг давом этиш вақтини белгилашда ўқувчи-ёшларнинг шахсий хусусиятларини эътиборга олиб, гигиеник ва согликни муҳофаза килиш коидаларига амал килган холда хар хафтада бир марта катъий жадвал асосида ўтказиш тавсия этилади.

Синф, гуруҳ тарбиявий соатларининг тузилиши

Синф, гуруҳ тарбиявий соатларининг тузилиши, уз мохияти мазмуни, режа - конспекти тупланган асосли таянч материаллари жихатидан 4 кисмдан, яъни:

- кириш;
- асосий кием;

- бадий кием;
- якуний киемдан иборат булади.

Кириш кисмида ўқувчиларнинг диққати мавзунинг долзарблигига, мазмунига, инсон ҳаётида, жамият ривожига, ишлаб чиқаришда тутган урни ва ахамиятига қаратилмоғи лозим. Бунда тарбиявий соатни олиб боровчи ўқувчиларни ўқув-академик жараёни доирасидан бевосита эркин мул оқот доирасига олиб чиқишга эришмоғи лозим.

Асосий киемни эса олиб бориладиган тарбиявий ишнинг кун тартибидаги тулақонли мазмуни ташкил этади.

Бадий киемда эса мавзунинг мазмуни ниҳоясига етказилади.

Яқунловчи киемда, қурилган ва муҳокама қилинган тарбиявий масалага 5-10 минут давомида амалий ёндашиш билан яқун ясаиб, вазиқалар белгиланади ва навбатдаги синф тарбиявий соат мавзуси эълон қилинади. Топшириқлар тақсимланади.

1.4. Синф, гуруҳ соатларни ташкил этиш услубиёти

Синф, гуруҳ соати - ўқувчилар билан тарбиявий ишларни ёппасига ташкил қилишнинг асосий шаклларида биридир. Педагогик адабиётларда, шунингдек, мактаблар, академик лицей, коллежлар амалиётида тарбиявий фаолиятни ташкил қилишнинг шакли "тарбия соати", "тарбиявий соат", "синф раҳбари соати" ёки "гуруҳ, раҳбари соати" деб ҳам юритилади.

Синф, гуруҳ, соатлари қупинча таълим муассасаси (мактаб, лицей, коллеж) даре жадвалига қиритилади ва ҳафтасига бир маротаба ўтказилади. Лекин унга одатдаги ёки қушимча даре сифатида қарамаслик қерак. Синф соатининг давом қилиш муддати дареларга ухшаб қатъий белгиланган эмас. ■'*

Синф, гуруҳ, соатлари мавзулари синф, гуруҳ, раҳбарларининг йиллик тарбиявий ишлари режасида олдиндан белгиланади. Қупинча синф соатларида ҳафталик яқун қикарилади. Уқувчиларнинг фанларни узлаштириши, тартиб-интизоми, бир-бирига узаро ёрдами ва шунга ухшаш масалалар муҳокама қилинади.

Мактаб, академик лицей, коллежларда синф, гуруҳ, соатларини ўтказишнинг турли хил шакл%а усуллари қулланилади. Синф, гуруҳ, соати асосан синф, гуруҳ, раҳбари томонидан ташкил қилинади. Баъзида ўқувчиларнинг узлари ҳам синф, гуруҳ, соатларини ўтказишлари мумкин. Бунда синф, гуруҳ, ҳаётидаги кундалиқ масалалар, газета ва журналларда эълон қилинган ахлоқ-одоб масалалари муҳокама қилинади. Одатда, синф, гуруҳ, раҳбарлари синф соатларининг ранг-баранг, бир-бирига ухшамасликларига ҳаракат қилишади. Шу мақсадда ота-оналар, олимлар, ёзувчилар, уруш ва меҳнат фохрийлари, ишлаб чиқариш илгорлари тақлиф қилинади. Лекин синф соатига қуйиладиган асосий талаб - барча ўқувчиларнинг фаол иштироюётишидир.

Синф, гуруҳ, соатлари мавзусини танлашда шахснинг ахлоқий сифатларини тарбиялаш, ватанпарвар ва байналминал инсон тарбияси, меҳнатсеварлик руҳида тарбиялаш, экологик тарбия, нафосат тарбияси, ҳуқуқий тарбия, жисмоний тарбия, истеъдодли болалар тарбияси, маҳаллада тарбиявий ишларни ташкил этиш, ўқувчиларнинг узини-узи бошқариш каби масалаларига алоҳида эътибор қаратилиши лозим. Синф, гуруҳ соати мавзуси ва режасининг қисқача тахминий баёни

Мавзу: "Ватанпарварлик-Ўзбекистон Республикаси мустақиллигининг муҳим шартларидан биридир".

Мақсад: ўқувчиларга Ўзбекистон Республикаси мустақиллигини таъминлашда ватанпарварликнинг тутган урни ва аҳамияти ҳақида тушунча бериш.

Машгулотни ўтказишда қурғазмали воситалардан фойдаланиш:

- Дунёнинг сиёсий харитгаси;

Ўзбекистоннинг сиёсий-маъмурий харитаси;

^" - "Ватан гадоси-қафан гадоси", "Она юртинг омон булса, ранги-руйинг сомон булмас", "Тугилган еринг-сенинг Ватанинг", "Ватанинг-номусинг", "Яхши йигит юрт тузар, ёмон йигит юрт бузар", мазмунидаги мақоллар;

Юрт озодлиги учун курашиб курбон бўлган аждодларимиз ҳамда шу кунларда миллий мустакилликимизни асраб химоя қилиш йулида жон фидо қилган ва курашаётган ватанпарварларимиз суратлари хона деворларининг кузга қуринарли жойларига илиб қуйилади. Машгулотнинг бориши:

1. Кириш: (5 минут)

Ўзбекистон Республикасининг сиёсий, иқтисодий ва маънавий мустакилликни қулга қиритилганлиги тарихи ҳамда уни мустақкамлаш шарт-шароитлари ҳақида (синф раҳбари).

2. Асосий қием: (20 минут)

- "Ватан" тушунчасига тавсиф (олиб борувчи ўқувчи);
- ватанпарварлик - Ватанга муҳаббат (биринчи ўқувчи);
- ватанга хиёнаткорлик 2 кечирилмас гуноҳдир (иккинчи ўқувчи);
- ватанпарварликнинг фазилатлари (учинчи ўқувчи);

чин ватанпарварлик фидойи бўлишни талаб қилади (туртинчи ўқувчи);

ватанпарварлик ўз улқасининг халқи тарихини ўрганишдан бошланади (бешинчи ўқувчи)?'

3. Бадиий қием: (15 минут)

4. Ватан мадҳияси: шеърлар ва қушиқлар (хаваскор ўқувчилар ижросида)

5. Яқуний қием: (5 минут)

Ватанни асраш, эъзозлаш-муқаддас бурчимиз (синф раҳбари ёки олиб борувчи ўқувчининг хулоса сузи).

1.5 Тарбиявий тадбирларни таҳлил қилиш дастури

... .Тарбиявий тадбир матнининг тахминий

мундарижаси: > Синф, гуруҳ, ўқувчиларига қисқача рухий-педагогик тавсиф.

- > Синф, гуруҳнинг умумий тарбиявий тизимида ушбу тадбирнинг тутган урни ва ахамияти.
- > Танланган тарбиявий тадбир мавзуси ва шаклининг асосланиши.
- > Ушбу тадбирнинг таълим-тарбиявий мақсади ва вазифалари.
- > Тадбирнинг мазмуни.
- > Тадбирни ўтказишдаги ташкилий тайёргарлик ишлари.
- > Тадбирни ўтказиш йуриги.
- > Тадбирнинг жихозланиши (курғазмалар, куроллар, техникавий курғазмалар воситалар ва шу қабилар).
- > Адабиётлар (синф, гуруҳ, раҳбарлари ва ўқувчилар учун).

Тарбиявий тадбирни кузатиш ва таҳлил қилишнинг умумий мундарижаси

Тарбиявий ишларни у учун уни кузатиш лозим. Кузатиш қуйи тартибда амалга оширилади: +

- сана;
- соат;
- ўқув юрти (мактаб, лицей, коллеж);
- синф, гуруҳ
- иштирокчилар сони;
- тадбирлар мавзуси;
- тадбирларнинг турлари (сиёсий ахборот, синф, гуруҳ, соати, ахлоқ-одоб мавзусида суҳбат, кеча, мунозара, анжуман ва шу қабилар).

Кузатишга оид далилий маълумотлар қуйи қуринишли чизмада акс эттирилади.

Тадбирнинг Тарбиячининг Тарбияланувчиларнинг Фикр ва бориши фаолияти мулоҳазалар.

Кузатиш жараёнида тупланган далилий маълумотлар асосида - тарбиявий тадбир таҳлил қилинади. Тадбирни таҳлил қилиш қуйи дастур асосида амалга оширилади.

Тарбиявий тадбир хакида умумий маълумотлар

таълим муассасасининг, синф ва тадбир ўтказаетган масъул шахс (синф раҳбари ёки гуруҳ, раҳбари) нинг исми шарифи;

- тадбирнинг мақсади ва вазифалари;

тадбир нимага асосан ўтказилляпти (мактаб ёки синф, гуруҳ, анъанаси бўлганлиги учун, мактаб ёки синф умумий тарбиявий ишлар тизимига кура ва игу кабилар).

Тадбирга тайёргарлик ишларининг тахлили

, - тадбирни ўтказиш и ташаббускорлари ва ташкилотчилари 9 синф раҳбари, талаба, айрим ўқувчилар, ота-оналар ва бошқалар);

- ушбу тадбирни танлашда ўқувчилар кизикишининг кай даражада эканлигининг хисобга олинганлиги;

тадбирга тайёргарлик куриш хусусиятлари (тадбирнинг синф, гуруҳ, раҳбари ва ўқувчилар томонидан биргаликца режалаштирилганлиги, вазифаларнинг таксимланиши, маълумотларнинг тупланиши ва шу кабилар);

- ўқувчиларда тадбирга тайёргарлик жараёнида янги тушунча ва тасаввурларнинг шаклланганлиги;

тайёргарлик ишларининг синф, гуруҳ, ўқувчиларига таъсири (тадбирнинг ижтимоий-тарбиявий мақсади ва вазифаларига мое келиши, ўқувчиларнинг ёши ва шахсий хусусиятлари хдеобга олинганлиги, узаро ёрдам талабчанлиги ва танкидийлик куринишлари, угил ва киз болалар уртасидаги муносабат ва шу кабилар.

Тарбиявий тадбир боришининг тахлили:

1. тарбиявий тадбир турининг мазмунга мослиги;
2. тадбир мазмунининг хаёт билан боғликлиги;
3. тадбирни ўтказиш жараёнида ўқувчиларнинг фаоллиги, уюшқоклиги, тартиб-интизоми ва унга кизикиб, берилиб кетганлиги;
4. ўқувчиларнинг ташки курилиши ва тадбир утаазилаётган хонанинг жихозланиши ҳамда безатилишининг мақсадга мувофиқлиги:
 - а) ўқувчиларнинг диққати;
 - б) берилган саволлар мазмуни;
 - в) мусобака рухи;
 - г) кайфиятларнинг узгариши;
 - д) рухий кутаринкилик дйражаси;
 - е) ўқувчиларнинг бир-бири ва синф, гуруҳ, раҳбари билан муомаласи ва шу кабил ар.

Тадбирга тайёргарлик куриш ва уни ўтказишда тарбиячи (синф, гуруҳ раҳбари) шахсининг урни тадбирни ўтказиш жараёнида тарбиячида мавжуд бўлган қуйи сифатлар муҳим урин тутуди:

1. маданияти;
2. тарбиявий ишлар йул-йуригини кай даражада эгаллаганлиги;
3. айрим ўқувчилар билан муносабати;
4. ўқувчилар жамоаси билан муносабати.

Тадбирнинг тарбиявий ахамияти:

1. тадбирнинг ижтимоий - маънавий кадр - киммати;
2. тадбирнинг шахслараро муносабатни йулга қуйиш ва такомиллаштиришга таъсири;
3. тадбирнинг ижобий томонлари (нотуклари).

Хулосалар:

1. қуйилган мақсад ва вазифаларнинг хал этилиши;
2. тадбирда фойдаланилган тарбиявий воситаларнинг мақсадга мувофиқлиги;

3. тарбиявий тадбир ташкилий тузилишининг самарадорлиги;
4. тарбиячи шахсининг тадбирни ўтказишда тутган урни;
5. йул куйилган камчилик ва нуқсонларни бартараф қилиш усуллари.

Ахлоқ-одоб мавзусида суҳбатни таҳлил қилишнинг тахминий мундарижаси:

1. сана, суҳбат ўтказилган соат ва жой (хона);
2. таълим муассасаси (мактаб, лицей, коллеж) синф, ўқувчилар сони;
3. суҳбат боққарувчиси (синф раҳбари ёки гуруҳ раҳбари);
4. суҳбат мавзуси, унинг долзарблиги;
5. суҳбат мазмунининг ҳаёт тажрибаси билан боғланганлиги, унгамослиги;
6. ахлоқ-одоб тушунчалари мазмунини очишдаги изчиллик , ва мантикийлик; о_>
7. келтирилаётган мисоллар, далил ва исботларнинг аниқ ва ишонарли булиши;
8. суҳбат мавзуси ва мазмунининг ўқувчилар ёш хусусияти ва қобилияти даражасига мослиги;
9. суҳбатнинг хиссий мазмундорлиги;
- Ю.суҳбат жараёнида ўқувчилар фаоллиги;
11. Суҳбат давомида боққарувчи фаоллиги, унинг айрим ўқувчилар ва синф ўқувчилари билан муносабати, суҳбатни қизиқарли ўтказиши мақсадида қўллаган услублари;
12. суҳбат мақсади ва вазифаларининг ҳал этилиши;
13. суҳбатларнинг ижобий томонлари - нукталари;
14. йул куйилган камчилик ва нуқсонлар, уларни бартараф этиш усулларию

Ўқувчилар ижтимошИ' фойдали меҳнат қобилиятини таҳлил қилишнинг тахминий мундарижаси:

1. сана, тадбир ўтказиладиган вақт ва жойи;
2. таълим муассасаси (мактаб, лицей, коллеж) синф, ўқувчилар сони;

3. тадбир ташаббускори ва ташкилотчиси (синф раҳбари, талаба, ўқувчилар ва ота-оналар);

4. ижтимоий фойдали фаолият тури;

5. ижтимоий фойдали фаолиятнинг тарбиявий вазифаларга мослиги, улар билан боғликлиги;

6. ушбу тадбирга тайёргарлик тахили;

7. фаолиятнинг ўқувчилар ёши ва кизиқишларига мослиги;

8. тадбирни тайёрлаш ва ўтказишда фаолларнинг тутган урни;

9. ўқувчиларнинг ижтимоий фойдали фаолият жараёнидаги мустакиллиги, уюшқоклиги, тартиб-интизоми;

10. ўқувчиларнинг ижтимоий фойдали фаолиятдан манфаатдорлиги;

11. ижтимоий фойдали фаолиятни ташкил этишда синф, гуруҳ раҳбари (талаба) ва мактаб маъмуриятининг тутган урни;

12. ўтказилган тадбир натижасида ўқувчилар онгида юзага келган фикрлар, амалга ошириладиган вазифалар ҳамда ютук, ва камчиликлар.

Китобхонлар кечасини тахлил қилишнинг тахминий мундарижаси

1. сана, тадбир ўтказилган соат;

2. таълим муассасаси (мактаб, лицей, коллеж) синф иштирокчилар сони; ■*'*'

3. тадбир ташкилотчиси (синф раҳбари ёки гуруҳ, раҳбари);

4. тадбирга тайёргарлик тадлили;

5. тадбир турининг ўқувчилар ёшига мослиги;

6. танланган асарнинг номи;

7. асарнинг бадий киммати, унинг ўқувчилар кизиқиши ва эҳтиёжларига мослиги;

8. асарга берилган бадий тахлил ва муҳокама қйлинган масалаларнинг тугрилиги;

9. кечада ўқувчиларнинг билим ва ахлокий тажрибаси
Хисобга олинганлиги;

10. кечада ўқувчилар фикр-мулохазаларининг мустакиллиги, уларнинг фаоллиги;

11. кечанинг тарбиявий ахамияти;

12. кечанинг ютуқ, ва камчиликлари.

Ахлоқ-одоб мавзусидаги суҳбатлар

Ахлоқ-одоб мавзусидаги суҳбат, энг аввало, ўқувчига таниш, тушунарли бўлган мавзудаги самимий, жушкин суҳбатдир.

Шуни таъкидлаш лозимки, ахлоқ, ва одобга оид суҳбат ахлокий онгни шакллантириш усулларида бири булиб, мазкур жараён орқали ўқувчиларга яхшилик ва ёмонлик, халоллик ва текйнхурлик, тугрилиқ ва эгрилик, адолат, инсоф ва инсофсизлик, дустлик ва душманлик, донолик ва нодонлик, мардлик ва номардлик, меҳмон ва меҳмондустлик, гузаллик ва хунуклик, камтарлик ва манманлик, меҳр-окибат ва окибатсизлик, кадр-киммат ва кадрсизлик, мухаббат, вафо ва бевафолик, оилавий муносабатлар, оила ва купчичилиқ, ахиллик ва ноахиллик, ор-номус ва номуссизлик, самимийлик ва носамимийлик каби тушунчаларга оид ахлокий билимлар таништирилади.

Ахлоқ-одоб мавзусидаги суҳбатлар ўқувчи хулқининг бирор томонига оид мавзуда ўтказилади ва барча синф, гуруҳдарда олиб борилади. Одатда, бу хил суҳбатлар бир ойда бир марта ўтказилади. Суҳбат вақти 40-45 минутдан ошиб кетмаслиги керак. Хар бир суҳбатга 7-10 кун олдиндан тайёргарлик курилади. ■ ⁴¹

Ахлоқ-одоб мавзусидаги суҳбатга тайёргарлик куриш ва уни ўтказишнинг кискача тахминий баёни

1. Суҳбатни ўтказишда сана, соат, таълим муассасаси (мактаб, лицей, коллеж) нинг номи ва синф раками курсатилади.

2. Суҳбатга тайёргарлик.

а) синф, гуруҳ, раҳбарининг тайёргарлик ишлари:

- суҳбат мавзусини аниқлаш, мақсад ва вазифаларини белгилаш;

- мавзуга оид ахлокий тушунчалар ва уларнинг асосий белгиларини аниклаш;

ўқувчиларда мавзуга оид хосил бўлган ахлокий тушунчаларнинг шаклланганлик даражасини аниклаш;

ушбу тушунчалар мазмунига алоқадор бўлган далилий ашёлар туплаш;

- Ахлокий тушунчалар мохиятини очишга ёрдам берадиган саволлар тизимини мисоллар билан маълум тартибда ишлаб чиқиш;

- Сухбатнинг кириш ва якунланувчи қисмлари мазмунини ифодалаш;
.>к

Сухбат мазмунида ўқувчиларнинг ҳаёт фаолиятидаги ҳулқ-атвори билан боғлиқ; масалаларнинг тугри ёки нотугри эканлиғини курсатиб , бериш.

б) Сухбатга ўқувчиларни тайёрлаш ишлари:

ўқувчиларни сухбат мавзуси ва мақсади, ўтказилиш вақти ҳақида олдиндан огоҳ қилиш;

- ўқувчиларга мавзуга оид ахлокий тушунчаларни бойитишга ёрдам берадиган адабиётларни тавсия этиш;

ўқувчиларда ахлокий тушунчаларнинг шаклланишига олиб келадиган шароитни яратиш;

- ўқувчиларда мавзуга оид вазифаларни булиб бериш.

3. Сухбатнинг бориши:

а) кириш - сухбат мавзуи, унинг долзарблиғи ва ахамияти ҳақида синф, гуруҳ раҳбари (талаба)*нинг маърузаси;

б) асосий қисм-ўқувчиларда ахлокий тушунчаларнинг таркиб топишига хизмат қиладиган усуллар ёрдамида сухбат олиб бориш, бунда ўқувчилар томонидан тайёрлаб келинган материаллардан кенг фойдаланиш;

в) якуний кием - синф, гуруҳ раҳбари, мураббийнинг ўқувчиларда уз хулқини тахлил этиш, баҳолаш, чиқарилган хулосаларга мувофиқ ҳаракат қилиш хоҳишини уйғотувчи ҳиссий мазмундор нутқи.

4. Ўқувчиларнинг онги билан хулқи уртасида узвийликни таъминлашга Қаратилган суҳбатдан кейинги ишларда фойдаланишни ташкил этиш.

1.6. Маънавий-маърифий тарбия ишларини режалаштириш ва унга қуйилган педагогик талаблар

Синф, гуруҳ мажлиси.

Синф, гуруҳ мажлиси - тарбиявий иш усулларида бири булиб, синфда ўтказиладиган тадбирларни режалаштириш, чорак якунлари, ўқувчиларнинг фанларни узлаштириши, тартиб-интизоми, ахлоқ-одоби, бир-бирига узаро ёрдами, қийиниши, шунингдек, синфда руй берган ижобий за салбий узгаришлар муҳокамаси қабри масалаларга бағишлаб ўтказилади.

»ч

Синф, гуруҳ мажлислари қупчилик ҳолларда синф, гуруҳ раҳбарлари томонидан ўтказилади. Уқувчилар эса фақат тингловчи булиб қоладилар. Бундай синф мажлисларининг тарбиявий самараси қам булади. Аслида, мажлисда барча ўқувчиларнинг фаол булишини таъминлаш, синф раҳбари эса қузатувчи булиши л озим. Шундагина ўқувчилар маънавиятида сезиларли ютуқларга эришиш мумкин.

Синф, гуруҳ; мажлисини муваффақиятли ўтказиш учун унга пухта тайёргарлик қуриш ишлари асосан қуйилардан иборат:

1. Синф, гуруҳ раҳбари, мураббий синф, гуруҳ, фаоллар йигилишида қатнашиб, уларга мажлис мавзуси, мақсади, унда қуриладиган масалаларни белгилаш ва сузга чиқувчиларни аниқлашда ёрдам қурсатади.

2. Синфбоши (сардор) ва тахрир хайъатининг тайёргарлик ишларига кумаклашади, уларга тупланган далилларни кайта ишлаш, мажлисининг ташкилий томонларини уюштириш буйича маслахатлар беради.

3. Синф хонасини мажлисга хозирлайди.

Мажлисининг қарор лойиҳасини тайёрлашда иштирок этади. Мажлис қўйи тартибда ўтказилади:

1. синфбоши (сардор) томонидан мажлисининг очилиши;
2. мажлис раиси ва котибини сайлаш;
3. мажлис иштирокчиларига олдин қабул қилинган қарорнинг бажарилишига дойр ахборот бериш;
4. раис томонидан йигилишда муҳокама қилинадиган масалаларнинг эълон қилиниши;
5. маъруза, ахборотларни тинглаш ва муҳокама қилиш;
6. мажлис қарорини чиқариш;
7. синф раҳбари ёки гуруҳ, раҳбарининг яқунловчи сузи.

Синф, гуруҳ мажлисида котиб томонидан баённома ёзиб борилади. Баённома синф мажлисининг боришини, ўқувчиларнинг чиқишларини ва қабул қилинган қарорни аниқ, тупик қайд қилувчи расмий ҳужжат ҳисобланади.

Ижтимоий фойдали фаолиятга дойр тадбирлар

Ўқувчи шахси касбий фаолият жараёнида шаклланиб, ривожланади. Ўқувчининг фаолияти қанчалик бой ва хилма-хил бўлса, унинг ҳдр томонлама ривожланиши учун шунча қўп имкониятлар юзага келади. Ақс ҳолда, тарбия ҳақида гап ҳам>>булиши мумкин эмас. Энг муҳими шундаки.

2-БОБ. МАЪНАВИЙ-МАРИФИЙ ТАШКИЛ ЭТИШ МЕТОДЛАРИ

2.1. Маънавий-ахлокий тарбия методлари уларнинг тарбиявий жараёндаги роли

Ўқувчилар маънавий-ахлокий тарбияси доирасида ўтказилувчи тадбирлар қуйи шакл ва методлар ёрдамида амалга оширилади: Маънавий-ахлокий тарбия методлари:

"Ўқувчилар онгига таъсир этувчи методлар: хикоя, тушунтириш, маъруза ва семинар ташкил этиш, маънавий-ахлокий мавзудаги суҳбат, ишонтириш, намуна курсатиш, баҳс, мунозара, учрашув, матбуот конференцияси, танловлар ўтказиш. матбуот материаллари, ўқув ва ёрдамчи адабиётлар билан ишлаш.

Маънавий-ахлокий хулқ, бу борадаги ҳаётий тажрибаларни ҳосил қилишга кумаклашувчи методлар-расмий ва ишчанлик уйинлари, мусобақа ва деворий газета, маънавий-ахлокий мавзулардаги журнал, альбом тайёрлаш. ахлокий муаммоларнинг вазиятларни ҳал этиш ва бошқалар.

Маънавий-ахлокий тарбияни ташкил этишда қуйи воситаларга таяниб иш қилиш самарали натижалар беради: ўқувчиларнинг шахсий ёндошуви. жамоатчилик фикри, оммавий ахборот воситалари, бадиий адабиётлар, намуна курсатиш, кургазмали куроллар, маънавий-ахлокий муносабатлар жараёни.

Маънавий-ахлокий тарбия тизимида маънавий-ахлокий мавзудаги суҳбатлар алоҳида аҳамиятга эгадир. Бундай суҳбатлар мазмун жихатидан ранг-баранг бўлиши мумкин. Маънавий-ахлокий мазмундаги суҳбатларни ўтказишнинг бош вазифаси¹ ижтимоий-ахлокий муносабатлар, турли ҳодисаларга нисбатан ўқувчиларда муайян муносабатни қарор топтириш, уларнинг мазмунига тугри баҳо беришга ургатишдан иборатдир.

Маънавий-ахлокий суҳбатлар ўқувчиларда ахлокий тасаввур, •
тушунча, билимларни чуқурлаштирувчи, аниқлаштирувчи, янги

маълумотларга оид ахборот (уерувчи ҳамда уларни мустаҳкамловчи восита бўлиб хизмат килади.

Маънавий-ахлокий мазмундаги суҳбатлар мавзуси шахе маънавияти-ахлокининг умумий уоясидан, ўқувчиларнинг тарбияланганлик даражаси, шунингдек, уларнинг кизикиш ва эҳтиёжларидан келиб чикиб белгиланади. Айрим ҳолларда муайян воқеа-ҳодисалар суҳбат учун мавзу бўлиши мумкин. Суҳбатни олиб боровчи унинг режаси ёки асосий масалаларини ишлаб чиқади, бу ҳақида суҳбат иштирокчиларига олдиндан айтади, айрим масалалар буйича сузга чиқувчиларни белгилаб, сузга чиқишни тайёрлайди. Суҳбаж учун тегишли адабиётлар тавсия этилади. Суҳбат учун ўқувчилар ҳаёти ва бадиий адабиётларда баён этилган мисоллар асосида далиллар тупланади.

Суҳбат олиб боровчининг кириш сузи билан бошланади, суҳбат иштирокчиларининг мулоҳазалари тингланади. Билдирилган фикр-мулоҳазалар асосида суҳбат материал и тулдирилади, умумлаштирилади ҳамда яқун ясалади.

Маънавий-ахлокий мазмундаги суҳбатлар. "Шахе маънавияти нима ва у қандай шакл-ланади?", "Ўқувчи жамоа уртасида узини қандай тутиши керак?", "Жамоа транспортдан фойдаланиш қоидалари", "Она-табиатни омон саклаш бизнинг бурчимиз", "Ватан-муқаддас гуша", "Фарзанд-қамоли, Ватан-жамоли", "Она-муътабар зот", "Нон-табиатнинг бебахр неъмат", "Мардлар куриқлайди, Ватанни" ва ҳоказо қаби мавзуларда ташкил этилиши мумкин. Маънавий-ахлокий суҳбатлар жараёнида ибратли ҳикоят. ривоятларни жамоа иштирокида 'амалга ошириш ёки маълум мавзуга дойр театрлаштирилган қуринишларни намойиш таъсир қучини янада оширади.

Суҳбат хайрихоҳлик ва ижобий эмоционал вазиятда ўтказилиши керак. Суҳбатни олиб боровчи ўқувчиларнинг жавобларини диққат билан тинглаши, маъқул бўлган жавобларни рағбатлантириб бориши, номақбул жавобларни эса одоб доирасида тузатиши лозим.

Ўқувчилар маънавий-ахлокий камолотини таъминлашда мунозаралар ҳам муҳим аҳамият касб этади. Маънавий-ахлокий мавзулардаги мунозаралар ўқувчиларда мўайян ҳолат, ҳодисаларга нисбатан тугри баҳо беришга, бу борада фикр юритишга ургатиш ҳамда эътиқодни шакллантиришга хизмат қилади.

Мунозара уй-фикрларни тартибга солади, ўқувчиларни мустақил фикрлашга, баҳс юритишни ташкил этишга, уртоғини тинглашга, уз фикрини илгари суриш ва уни образли тарзда ҳимоя қилишга, айти чоида уз хатоларини тан олишга ургатади.

Мунозара учун гуруҳ, синф фаоллари билан ҳамкорликда 5-6 та масала ишлаб чиқилади. Иштирокчиларга олдиндан маълум қилинади. Мунозара жараёнида сузнинш ёркин, жонли бўлиши талаб этилади. Тайёр матнни уқиб беришга йул қуйилмайди. Мунозара якунида фикр-лар умумлаштирилади, тузатишлар киритилади, якунланади. Аудиторияни билиш, гуруҳ, синф фаоллари билан иш олиб бориш, мунозарага мутахассисларни таклиф этиш-мунозаранинг му-ваффақияти ва тарбиявий таъсирини таъминлайди. Мунозара аниқ ва сунгги ечимни талаб қилмайди.

Ишонтириш тарбия методи-ўқувчилар маънавий-ахлокий дунёқарашини шакллантиришдаги асосий методларидан бири ҳисобланади. Ишонтириш методида тарбиячи ўқувчилар онгига, руҳига, ориятига, иродасига таъсир. этиш нули билан уларнинг характеридаги ахлокий интеллектуал ва бошқа ижобий ҳислатларини шакллантиради, иллатларни камайтиради. Салбий ҳислатлардан саклайди. Ишонтириш шаклланаётган шахсга умуминсоний кадриятларга, миллий удум ва анъаналарга, фалсафий дунёқарашга асосланиб, миллий истиклол мафкурамизни асл моҳиятини чуқур тушунтиришга таянадиган метод ҳисобланади.

Ижобий шахсий намуна-ўқувчилар шахсини шакллантиришда алоҳида урин эгаллаши мумкин бўлган метод бўлиб, у шахсга шахе орқали таъсир этишининг энг объектив йули ҳисобланади.

Ёшлар то балоуат ёшиг#'етиб, мустикал хдётни бошлагунлари кадар купчилик шароит-ларда билиш, ургниш жараёнида асосан уқитувчи-тарбиячига, ота-онага, куни-кушнига, достон, драма ёки адабий асарлар кахрамонларига таклид килишади.

Ўқувчилар узлари ёктирадиган одамга таклид килиш натижасида узларини магурр тутадилар, хатти-харакатлари худди катталарникидай туюлади. Я.Н.Коменскийнинг фикрича "Бола укишни ўрганишдан олдин таклид килишни урганади".

Такдид килиш оркали ёшларнинг уз тажрибаси кушилиб кетиб уларда янги шахсий хислатлар пайдо була бошлайди. Иккинчи томондан ёшлар етуклаша бориши билан таклид килиш жараёни хам узгара боради. энди таклид килинаётган хислатлар танланади.

Умуман, таълим-тарбия жараёнида уқитувчи одоби, аъло укийдиган ўқувчиларни бошкаларга намуна килиб курсатиши оркали хам синф ўқувчиларининг тарбиясига ижобий таъсир курсатиш мумкип. Бирок, намуна килиб курсатувчи ўқувчини шахсини хаддан зиед мактамаслик ва узгаларнинг шахсиятига тегмасликка алохида эътибор бериш лозим.

Интизомлиликни шакллантиришнинг классик методларидан бири рағбатлантириш ва жазолаш методи хисобланади.

Рағбатлантириш ва жазолаш методида ўқувчи шахси эмас, балки айни вақтдаги хатти-харакати, киликлари, ўқувчининг индивидуал хусусияти, ходиса юз бераётган вазият, сабаб-окибатлар назарда тугилади. Рағбатлантириш ва жазолар ёлгиз ўқувчига ёки синфга ёхуд мактаб жамоасига кулланиши мумкип. Бирок, раубатлантиришни хам жазолашни хам, хох, алохида шахсга булсин, хох, жамоага тез-тез ва такрорий берилса уз тарбия кучини йўқотади.

Рағбатлантиришининг ёзма, огзаки ва имо-ишоравий шакллари кулланилади. Мацташ, ташаккур билдириш, мукофотларнинг хилма-хил тури рағбатлантиришнинг ёзма ва огзаки турига киради. Имо-ишоралар билан бошни кимирлатиб, табассум ва юз-кул харакатлари билан

маъкуллаш, "баракалла", ^ "куп яша", "рахмат", "маъкуллаш", рағбатлантиришнинг иккинчи турига киради.

Мукофотнинг моддий шакллари: китоб, ўқув куроллари, театр ёки кинога билет, дам олиш уйларига, сайёхатларга йулланмалар, пул мукофоти, мактов коғози ва бошкалар.

Жазо ўқувчиларни ёмон салбий киликлар салбий харакатлар, одобсизликлардан саклайдиган усуллардан хисобланади. Аммо, болани йул куйган хатоси учун жеркиш хаддан зиёд коралаш, бемахал унга караб бакириш салбий окибатларга олиб келади.

Мактабларда" жазо чоралари ўқувчилар ва мактаб маъмуриятининг огзаки танбеҳи, синф ўқувчиларининг уртасида огохлантириш, уй вазифасини бажартириш учун дарсдан кейин олиб колиш, мактаб буйича , буйрук билан хайфсан эълон килиш, бир синфдан иккинчисига, бир мактабдан бошкасига ўтказиш чоралари курилиши мумкип.

Ўқувчиларнинг салбий харакатлари, таргиб бузганликлари учун уларни койиб туриш зарур. Танбеҳ, бераман деб ўқувчиларнинг хак-хукукини поймол килиб, каруаб сукиш урнига панд-насихат килган маъкул булади.

Иложи борича уялтириш, танбеҳ, беришни алохида, юзма-юз, якка тартибда ўтказилгани мақсадга мувофикдир. Юкори синф болалари ва кизларини уртоклари олдида камрок уялтириш мақсадга мувофикдир.

Умуман, уялтириш ва танбеҳ, бериш тадбир сифатида ишлатилганда иложи борича ўқувчилар характерини ва ёш хусусиятларини хисобга олгани маъкул.

2.2. Онгли интизом-аклий тарбиянинг таркибий

Ижтимоий жамият хаётининг тартибли кечишини таъминлаш мақсадида ахлокий хамда хукукий меъёрлар кабул килинган. Ижтимоий-ахлокий меъёрлар омма томонидан яратилган булиб, унда муайян миллат

(элат, кабилалар ёки этник гуруҳлар) кишиларнинг турмуш тарзи, ҳаётий ёндашувлари, уй-фикрлари, дунёқарашларини намоён этувчи талаблар акс этади. Ижтимоий-ахлоқий меъёрлар омма фикри асосида тартибга солинади.

Жамият ижтимоий ҳаётида муҳим урин тутувчи ижтимоий-ҳуқуқий меъёрлар эса давлат томонидан қабул қилиниб, тегишли қонун актлари асосида тартибга солинади. Ижтимоий-ахлоқий меъёрларга амал қилишда ихтиёрийлик тамойилининг ўстунлиги қузга ташланса, ижтимоий-ҳуқуқий меъёрларга амал қилиш мажбурийлик хусусиятига эгадир.

Интизом ижтимоий-ахлоқий ва ҳуқуқий меъёрларга нисбатан онгли ёндашув, уларга тула амал қилиш демақдир. Бошқача талқин этиладиган бўлса, интизом-шаҳс фаолиятининг ижтимоий-ахлоқий ҳамда ижтимоий-ҳуқуқий меъёрлари талаблари асосида ташкил этилиш қурсатқичи саналади. Онгли интизом тушунчаси эса шаҳе фаолиятининг ижтимоий-ахлоқий ҳамда ижтимоий-ҳуқуқий меъёрлар талаблари асосида ақлий қувватга таянган ҳолда ташкил этилиш қурсатқичидир. Онгли интизом тарбияси ўқувчилар томонидан интизомнинг моҳияти, унинг ижтимоий жамият ҳамда шаҳе ҳаётида тутган урнини тугри баҳолаш, шунингдек, ижтимоий-ахлоқий ва ижтимоий-ҳуқуқий меъёрлар талабларига онгли муносабатни шакллантиришга йуналтирилган педагогик жараёндир. Ўқувчилар уртасида онгли интизом тарбиясини ташкил этиш жараёнида қуйи вазифалар амалга оширилади:

Ижтимоий-ахлоқий ва ижтимоий-ҳуқуқий меъёрлар моҳиятини ўқувчилар онгига сингдириш, онгли интизом тушунчасини қарор топтириш.

Ўқувчилар томонидан ижтимоий бурч моҳиятининг узлаштирилишига эришиш.

Ўқувчиларда ижтимоий бурчни адо этиш жараёнида онгли ва ихтиёрий фаолиятини ташкил этиш борасидаги қуникма ва малақаларни шакллантириш.

Ўқувчиларда кундалик хаётий режим асосида фаолиятни ташкил этиб куникмасини хосил килиш.

Ўқувчиларда меҳнатни илмий асосда ташкил этиш (меҳнат ва дам олиш фаолияти, аклий ва жисмоний меҳнат фаолияти уртасида узаро мутаносибликнинг қарор топишига эришиш) куника ва малакаларини хосил килишга эришиш.

Ўқувчиларда таълим муассасаси ички тартиби қридаларига буйсуниш хиссини шакллантириш.

Интизомсизликнинг олдини олган ҳолда интизомсизликка қарши курашишга йуналтирилган фаолиятини йулга қуйиш ва бошқалар.

Таълим муассасаларининг муҳим вазифаларидан бири ёш авлодни онгли интизом руҳида тарбиялашдир.

Таълим муассасаларида урнатилган интизом таълим муассасалари жамоасини жипслаштириш, таълим муассасаси ички хаёти ва фаолиятининг муътадил кечишини таъминлайди. Интизом ўқувчилардан ҳамжихатлик асосида фаолият олиб бориш, ўқув юрти манфаати учун биргаликда курашиш, раҳбарият ҳамда ваколатли ўқувчилар органлари, унинг аъзолари талабларини тугри талкин этиш ва уларнинг бажарилишини талаб этади. *

Ўқув юртида қарор топган онгли интизом ўқувчилар фаоллиги ва ташаббусқорлигининг усишига ёрдам беради. Шунингдек, онгли интизом ўқувчиларнинг уқиш ва меҳнат фаолиятига онгли муносабатда булиш, ўқув юрти ички тартиб интизомига буйсуниш, жамоа томо-нидан топширилган топширикни бажаришга виждонан ёндашган ҳолда хулқ-" атвор меъёрларига қатий риоя этиш зарурлигини тушуниб олишлари ва уларга уз ихтиёрлари билан итоат этиш куникмаларининг хосил булишига шароит яратади.

Таълим муассасалари ўқувчиларида интизомлилик хислатининг хосил булиши учун таълим-тарбия ишларининг сифатини яхшилаш, уларнинг самарадорлигини ошришга имқон беради.

Онгли интизом жамоа ёрдамида олиб борилган тарбиявий ишларнинг натижасигина булиб қолмай, айти вақтда, тарбия воситаси сифатида хизмат қилади. Интизом курсаткичи қанчалик юксак даражага қўтарилса, унинг тарбия воситаси сифатидаги таъсири шунча ортиб боради. Интизомли жамоа ўз аъзоларини ички тартибга риоя қилишга, муайян ҳуқуқ меъёрларига амал қилишга, ўқитувчилар топшириқларини бажаришга, ўз тенгдошларига намуна курсаткичига, ижтимоий бурчини аниқлашга ўргатади. Бундай жамоа ўқувчи нотўғри ҳа-рокат қилса, унинг ҳатоси қўриқилади, натижада ўқувчи томонидан ўз ҳатосини аниқлаш, тўғриликка бўлган ўрнини юзага қўлади. Ўқувчи ва жамоа ўртасида онгли интизомни қарор топтириш икки томонлама таъсир қўлига эгадир. Ўқувчи жамоа доирасида жамоанинг салбий ҳусусиятларини йўқотиш учун қўриқилади, жамоа эса ўқувчидаги мавжуд нуқсонларни қўриқиб этишга ўз ўлигини қўриқилади.

Интизом ўқув ишларига қўриқиб қатта таъсир қўриқилади. Ўқитувчиларнинг топшириқларини, жамоа қарорларини бажариш, машғулотларга қўриқиб қилиш ҳамда сабабсиз биронта ҳам дарсни қўриқиб қилиш, дарсда тартиб қўриқиб қилиш, ўз вазифаларини ўз вақтида бажариш қўриқиб қилиш ҳолатлар таълим қўриқиб қилиш муваффақиятини, шунингдек, ўқувчиларнинг қўриқиб қилиш олишлари учун имкон қўриқилади. Шундай экан, қўриқиб қилиш қўриқиб қилиш ва ўқувчилар жамоаси интизом қўриқиб қилишга қаттиқ риоя қилса, ўз ўқув қўриқиб қилишда ўзлаштириш юқори даражада бўлади, тарбиявий ишларни ташкил қўриқиб қилишда юксак натижалар қўриқиб қилишга қўриқилади.

Ўқувчиларнинг онгли интизомини қарор топтиришда қўриқиб қилиш ҳаётини режим ҳамда ўз вақтида амал қилиш муҳим аҳамият қўриқиб қилиш. Унинг қўриқиб қилиш, қўриқиб қилиш ва мактабдан ташқари тарбиявий қўриқиб қилишларни ўқўриқиб қилиш ва ўларни ўқўриқиб қилиш, қўриқиб қилиш фаолиятини аниқ қўриқиб қилиш ўқувчининг қўриқиб қилиш муайян тартибга қўриқиб қилишга хизмат қўриқилади.

Ўқувчиларнинг қўриқиб қилиш ҳаётини режимини ишлаб қўриқиб қилиш ва ташқари таълим муассасалари муайян ўқўриқиб қилишга қўриқилади. Улар

орасида номувофиклик булмаслиги керак. Умумий урта таълим мактаблари тарбиявий тадбирларни режалаштираётганда мактабдан ташкари таълим муассасалари тадбирлар режасини, мактабдан ташкари таълим муассасалари эса умумий урта таълим мактабларининг тадбирлар режаси мазмунини инобатга олиши лозим. Шунингдек, улар ўқувтарбиявий тадбирларни биргаликда ўтказишлари янада мақсадга мувофик булади.

Ўқувчиларни кундалик режимини уз ташаббуслари билан тузиш ва бажаришга ургатиш муҳимдир. У узининг кундалик режимини мактаб ва мактабдан ташкари муассасалар иш режаси билан мувофиклаштиришга эришиш мақсадга мувофикдир. Кундалик режимни тузиш, унга риоя қилиш, фаолият турларини, иш хажмини, дам олиш, овқатланиш, ухлаш ва , гигиена талабларига амал қилиш қабиларга ажратиладиган вақтни белгилаш шартини ота-оналар ва уқитувчилар уларга ёрдамлашишлари яхши натижалар беради.

Кундалик режимга амал қилиш фақат организмнинг физиологик қувватига ижобий таъсир қурсатиб қолмай, балки иш учун зарур тартибни юзага келтиради, унинг бажарилиши-ни енгиллаштиради, режимга, интизом талабларига ижобий муносабатни шакллантиради.

Онгли интизом туйғусини ўқувчиларда шакллантириш қуйи мазмундаги фаолият-ни ташкил этиш асосида кечади:

а) мақсадга мувофик талабларнинг қуйилиши ҳамда уларнинг ўқувчилар томонидан бажарилишини узлуксиз, доимий назорат қилиб бориш;

б) ижтимоий-ахлоқий ва ижтимоий-ҳуқуқий меъёрлар моҳиятини тушунтириш;

в) онгли интизом мезонларидан бири бўлган интизомли ҳулқ, характер ва ирода сифат-ларини ҳосил қилиш мақсадида машқ, қилдириш ва ургатиш;

г) рағбатлантириш ва жазолаш. Рағбатлантириш - ўқувчининг намунали хулқи учун бошқаларга ибрат қилиб курсатиш, фахрий ёрликлар билан тақдимлаш, деворий газетада ушбу ўқувчи тугрисида кичик маълумотнома бериш, унинг суратини махсус доскага қуйиш, ота-онасининг номига ташаккурнома юбориш ва бошқалар. Жазолаш - ўқувчи (талаба) нинг хатти-харакати ва фаолиятини жамоа муҳокамасига қуйиш каби ҳолат асосида ташкил этилади.

Юқорида билдирилган фикрларга таяниб қуйи хулосаларга келишимиз мумкин:

Маънавий-ахлоқий тарбияни ташкил этиш ижтимоий тарбиянинг муваффақия-тини таъминловчи энг муҳим омил саналади. Маънавий-ахлоқий тарбия баркамол шахсни шакллантириш негизи, асосидир. Шу боне, ушбу тарбияни ташкил этиш таълим муассасалари фаолиятининг муҳим ва ажралмас таркибий қисмидир.

- Таълим муассасаларида маънавий-ахлоқий тарбияни йулга қуйилишининг қуйи турлар#алоҳида аҳамиятга эгадир: суҳбат, учрашув, эрталик, хафталик, ойлик, курик, конференция, баҳс, мунозара ва бошқалар.

Онгли интизом шахе фаолиятининг ижтимоий-ахлоқий ҳамда ижтимоий-ҳуқуқий меъёрлар талаблари асосида ақлий қувватга таянган ҳолда ташкил этиш курсатқичидир.

Онгли интизом тарбияси яхлит педагогик жараён бўлиб, унда ўқувчиларнинг ижтимоий-ахлоқий ҳамда ижтимоий-ҳуқуқий меъёрларга онгли муносабати шакллантирилади.

2.3. Ахлоқий тарбиянинг йуллари ва воситалари

Инсоннинг ахлоқий тарбияланганлиги унинг теварак-атрофдаги нарсаларга бўлган турлитуман муносабатларидан намоён бўлади. У инсоннинг хисларида, кечинмаларида ифодаланади ҳамда хулқ-атворида,

хатти-харакатида куринади. Ахлокий тарбиянинг мақсади шахсни ахлокий шакл антиришдир.

Шахсининг муҳим маънавий сифатлари бўлган ахлокий онг, хиссиёт ва хулқни шакл-лантириш; ватанпарварлик, ватанга мухаббат, Ўзбекистан герби, байроги, мадхиясига хурмат, инсонпарварлик, меҳнатга муносабат, жамоа билан биргаликда қилинадиган изланишларга муносабат, онгли интизом ва бошқа туйғуларни қамол топтириш ахлокий тарбиянинг асосий вазифаларидир.

Ахлокий тарбиянинг мазмуни аввало, ўқувчиларнинг амалий фаолиятларида, уқиш, меҳнат, жамоатчилик ишларида, уларнинг муносабатлари характерида, узаро таъсир курсатиш

усуллари, хулқ-атвор меъёрларини ушлаштиришларида намоён бўлади.

Ахлокий тарбия ёши ва ўқувчининг тугри йуналиш олиши учун хал қилувчи таъсир курсатадиган муҳитни (оила, уртоклар ва дустлар муҳити) ҳам ҳисобга олганда шахсининг бутун ҳаётининг фаолияти жараёнида амалга оширилади. Ахлокий тарбиянинг йул ва усуллари ўқувчиларга ахлокий сабоқ бериш каби махсус ишни ташкил қилишда алоҳида хусусиятга эга. Ушбу йулларни қуриб чиқайлик. Ахлокий билим бериш бир қанча тарбиявий вазифаларни ба-жаради: инсон ҳаёти ва маданиятининг ахлокий қадриятлари туурисида қенг тасаввур беради.

Ахлокий тасаввурлар, қараш, мулоҳаза, баҳо бериш каби тушунчаларасосида ахлокий эътиқодни юксалтиришга таъсир курсатади, яъни: ўқувчиларни уларининг ахлокий тажрибаларини мушоҳада қилишлари ва бойитиш-ларига ёрдам беради;

турли манбалардан ахлоқ туурисида олинган билимларни туурилайди; шахсининг узини ахлокий тарбиялашга замин яратади.

Ахлокий билим беришни ташкил қилишда ўқувчиларнинг ёш хусусиятларини, уларнинг шахсий ахлокий тажрибаларини, ахлокий меъёрлар туурисидаги қабардорлик даражасини, ахлоқ соҳасидаги

узлаштирган билимларнинг ахлокий талаблари билан муносабатини хисобга олиш зарур. %

МАЪРИФАТ ДАРҒАЛАРИ

1. Абдудла Авлоний (1878—1934) Тошкент шаҳрида тугилган.
2. Абдулла Кодирий (1894—1938) Тошкент шаҳрида тугилган.
3. Абдурауф Фитрат (1886—1938) Бухоро шаҳрида тугилган.
4. Ашурали Зохирий (1885—1937) Кукон шаҳрида тугилган.
5. Абдухамид Чулпон (1897—1938) Андижон шаҳрида тугилган.
6. Абдувоҳид Бурхонрв Мунзим (1875—1934) Бухоро шаҳрида тугилган.
7. Муҳаммадшариф Суфизода (1869—1937) Чуёт туманида тугилган.
8. Муса Саиджонов (1893—1937) Бухоро шаҳрида тугилган.
9. Мунаввар Кори (187[^]—1931) Тошкент шаҳрида тугилган.
10. Махмудхужа Бехбудий (1875—1919) Самарканд шаҳрида тугилган.
11. Исоқдон Тура Ибрат (1868—1937) Наманган вилояти Туракуррон тумани.
12. Бобоохун Салимов (1874—1929) Гурлан беклиги.
13. Абдукодир Шакурий (1875—1943) Самарканд.
14. Сайдахмадхужа Сиддикий—Ажзий (1864 — 1927) Самарканд вилояти Жомбой тумани.
15. Полвонниёз Хожи Юеупов (1863—1936) Хива.
16. Обиджон Махмудов (1858—1936) Фаррсна.
17. Убайдулла Хужаев (1880—1938) 7ошкеит.
18. Файзулла Хужаев (1891—1937) Бухоро.
19. Тулаган Хужамёров—Тавалло (1882—1937) Тошкент шаҳри Кукча даҳаси.

III- БОБ. СИНФДАН ВА МАКТАБДАН ТАШКАРИ ТАРБИЯВИЙ ИШЛАР КОНЦЕПЦИЯСИ

«Синфдан ва мактабдан ташкари тарбиявий ишлар» концепцияси Халқ, таълими вазирлиги томонидан 1993 йил тасдиқланган эди. Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг IX сессиясида қабул қилинган янги «Таълим туррисида»ги ва «Кадрлар тайёрлаш миллий дастури тугрисида» Конунларини, Республикамизда маънавиятга алоҳида эътибор берилаётганлиги, улар асосида ишлаб чиқилган ҳукумат ва вазирлик қарорларини ҳаётга татбиқ, этиш, таълим соҳасини тубдан ислоҳ, қилиш мақсадида мазкур концепцияни қайта ишлашга тугри кел-ди. Янги таҳрирдаги концепцияни Қори Ниёзий номидаги ЎзПФТИ олимлари, гуруҳи Республика Таълим маркази мутахассислари ва Халқ, таълими вазирлиги ходимлари томонидан тайёрланди.

Концепцияни тайёрлашда Халқ, таълими ходимлари, кенг жамоатчилик фикрлари инобатга олинди.

3.1. Синфдан ва мактабдан тарбиявий ишлар зарурияти

Ўзбекистон Республикасининг истикболга эришуви ҳамда ўз мустақил сиёсий, иқтисодий ва ижтимоий йўлига эга булини, халқ, ҳужалигининг турли соҳаларида, жумладан халқ, таълими тизимида, ам усиб келает-ган ёш авлод таълим-тарбияси билан борлик, жараёни-ни қайта қуриб чиқишни такозо этмоқда.

Ҳозирги пайтда, фан ва маданиятнинг энг сунгги ютуқлари асосида келажакимиз бўлган ёш авлодни ҳаётга тайёрлашнинг самарали шакл ва услубларини излаш ниҳоятда зарурдир.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг «Маънавият ва маърифат» жамоатчилик маркази фаолиятини янада такомиллаштириш ва самарадорлигини ошириш тугрисида»ги фармонида қуратиладиган,

жамиятда юксак маънавий фазилатларни камол тонтириш, миллий мафкурани шакллантириш, ёшларни бой маданий меросимиз, тарихий анъаналаримизга, умуминсоний «кадриятларга хурмат, Ватанга мухаббат, истикбол рояларига садокат» рухида тарбиялаш мамлакатимизда амалга оширилаётган барча ислохотларнинг хал килувчи омилидир.

Синфдан ва мактабдан ташқари тарбиявий ишларнинг самарадорлигини ошириш аввало комил инсонни шакллантиришнинг энг замонавий ва қулай йуналишларини топиб жорий этишга борлик. Ушбу Концепция ҳам худди шу мақсадда, шахе камолоти босқичларини белгилаб олишга йуналтирилган.

Тарбиявий ишларни давр талабига жавоб берадиган ҳолга келтириш учун тарбиянинг асоси бўлган барча гоёлар қайтадан қуриб чиқилиши, асосий эътибор бола шахега қаратилиши, йиллар давомида тупланган ижобий тажрибадан унумли фойдаланиш зарурлигини такозо этади.

Тарбиявий ишлар ҳуқуқ-тартибот органлари, ижодий уюшмалар, Давлат ва нодавлат жамғармалар, кумиталар ва ташкилотлар билан ҳамкорликда олиб борилади.

3.2. ТАРБИЯВИЙ ИШЛАРНИНГ АСОСИЙ ЙУНАЛИШЛАРИ, МАҚСАД ВА ВАЗИФАЛАРИ

Инсон шахеининг камол топиши жуда мураккаб ва узлуксиз жараён давомида шаклланади. Унинг тарбиясига ота-онаси, мактаб, маҳалла, дустлари, жамоат ташкилотлари, атроф-муҳит, оммавий ахборот воситалари, санъат, адабиёт, табиат ва хоказолар бевосита таъсир курсатади.

Юқоридаги барча ҳаётий эҳтиёжларни вужудга келтиришда узаро ҳамкорликнинг таъсир доираси орқали шахени тарбиялаш ва тарбиянинг бирлигини таъминлаган ҳолда. уни шахе сифатида шаклланишига салбий таъсир курсатадиган муҳитдан ҳимоя қилиш.

Тарбиянинг бош мақсади — ёш авлодни маънавий-ахлокий тарбиялашда халқнинг бой миллий, маънавий-тарихий анъаналарга, урф-одатлари ҳамда умумбашарий кадриятларга асосланган самарали ташкилий, педагогик шакл ва воситаларни ишлаб чикиб амалга жорий этишдир.

Тарбиянинг асосий вазифаси — шахснинг аклий, ахлокий, эркин фикрловчи ва жисмоний ривожланиши, унинг қобилиятларини ҳар томонлама очиш учун имконият яратишдир.

Бунинг учун: — ёшларни эркин фикрлашга тайёрлаш, ҳаёт мазмунини тушуниб олишига кумаклашиш, уз-узини идора ва назорат қила билишини шакллантириш, уз шахсий тўрмушига мақсадли ёндашув, уларда режа ва амал бирлиги хиссини уйротиш;

—ўқувчиларни миллий, умуминсоний кадриятлар, Ватанимизнинг бой маънавий мероси билан таништириш, маданий ҳамда дунёвий билимларни эгаллашга бўлган талабларини шакллантириш, малака ҳосил қилдириш, тобора устириб-бойитиб бориш ва эстетик тушунчаларини шакллантириш;

—ҳар бир усмирнинг билимдонлигини ва ижодий имкониятларини аниқлаб, уларни ривожлантириш, Инсон фаолиятини турли соҳаларда жорий қилиб қуриш. БолаларПижодкорлиги, иқтидорини юзага чиқариш ва янада қуллаб-қувватлаш учун шарт-шароит ҳозирлаш

-инсонпарварлик одоби меъёрларини шакллантириш (бир-бирини тушунадиган, меҳрибонлик, шафқатлилик, иркий ва миллий камситишларга тоқатсизлик), муомала одоби каби тарбия воситалари (ноҳақликка, ёлрончилик, тухмат, чакимчиликка тоқатсизлик) кенг қуланиши лозим.

—ватанпарварлик, дунёвий фикрлаш, жамиятимизда яшаётган одамлар билан узаро муносабат-мулоқотни ўрганиш, уз халқига, давлатига, унинг ҳимояси учун ҳамиша шай бўлиб туриш, Ўзбекистон Республикаси ва бошқа давлатларнинг рамзларига ҳурмат билан қараш,

ёш авлодни Ўзбекистон Конституциясига, Байрогига, Гербига, Мадхиясига, Президентига садокатли килиб тарбиялаш;

—конуний жамоа ахлоки ва турмуш коидаларига хурмат билан қарашни тарбиялаш, шахсинг ноёб кирраларини белгиловчи фукаролик ва ижтимоий масъулият хисларини ривожлантириш, узи яшаётган мамлакатнинг равнаки, Инсоният тараққиётини барқарор сақаб қолиш учун фидойилик, экологик таълим-тарбия;

—мустақил давлатимиз — Ўзбекистон Республикасининг ички ва ташқи сиёсатига турли ва ҳолисона баҳо беришга ургатиш. Унинг тинчликсеварлик, демократия ва бошқа давлатларнинг ички ишларига аралашмаслик, ошқора-очик, ташқи сиёсатига ва уз халқининг турмуш даражасишг оширишга йуналтирилган, фукароларни ижтимоий ҳимоя қиладиган: ички сиёсатини турли тушунтирмоқ керак;

—турмушда энг олий кадрият ҳисобланган меҳнатга ижодий ёндошиш фазилатларини шакллантириш;

—соғлом турмуш тарзига интилишни тарбиялаш ва ривожлантириш, муносиб оила сохиби булиш истагини шакллантириш;

—ёшларимизни эркин мустақил фикрлашга ургатиш. Тарбиянинг асосий тизими қуйича булиши лозим:

—тарбия — тарбияланувчи шахсини олий ижтимоий кадрият деб тан олиш, ҳар бир бола, усмир ва ёш йигит кизнинг бетакрор ва узига ҳослигини ҳурматлаш, унинг ижтимоий ҳуқуқи ва эркинлигини эътиборга олиш;

—ёшларда истак ва имконият мувофиқдиги туйғусини қарор топтириш;

—миллийликнинг узига ҳос анъаналари ва воситаларига таяниш;

—шахслараро муносабатларда инсонпарварлик, педагоглар ва ўқувчилар уртасидаги бир-бирига ҳурмат муносабатлари, болалар фикрига эътибор қилиш, уларга меҳрибонларча муносабатда булиш,

Амалда тарбиявий жараён яхлит ва узлуксиз ишига ва турли ёшдаги болаларни камраб олишга алохида ахамият бериш лозим.

Усмир йигит ва кизлар нафакат булгуси катта хаётга тайёргарлик курадилар, балки ана шу хакикий хаёт билан яшайдилар.

Синфдан ва мактабдан татикари тарбиявий ишлар ўқувчиларнинг кизикиши, истаклари, хошиц ва эхтиёжларига суянган холда уларнинг дарсдан буш вақтларида ўқув-тарбия жараёнини тулдиради. У ўқувчиларнинг ижодий қобилиятларини, ташаббускорлигини оширишга имконият яратади. Синфдан ташқдри ишларнинг узига хослиги шундаки, тугарак, клуб дастурларининг ранг-баранглиги, улар мазмунидаги янгиликлар усмир йигит- кизларнинг шахе сифатида шаклланишлари учун янги имкониятлар яратади.

3.3. Синфдан ва мактабдан ташқари тарбиявий ишлар мазмуни, шакли ва услублари. эркин тафаккур юритувчи шахсларни тарбиялаш

Фукаролик фаолияти уз давлати олдидаги ҳукук, ва бурчларини тан олишши, жамият белгилаган яшаш ва ахлоқ, меъёрларига онгли риоя этишни, меҳнат ва жамоадв- фаолликни, маънавий етукликни барқарор этади:

—ислохотларнинг такдири ва самараси учун жавобгар, юртимизнинг эртанги куни ва истикболи учун фидойи шахсларни шакллантириш борасида устувор давлат сиёсати юритувчи;

—сиёсий онглилик ва ижтимоий фаоллик, яъни давлатнинг ички ва халқро сиёсатини тушуниш ва идрок қилиш. Ватанпарварлик ва байналмилалликни хис этиш, ижтимоий сиёсий хаётда фаол катнашишга шай туриш;

—халқ, давлат олдидаги фукаролик бурчи, яъни қонунчилик тамойилларини, узининг Ватан, махалла, оила олдидаги ҳукук ва

бурчларини билиши, уларга катъий амал қилиши. Конунчиликнинг бузилишига муросасиз муносабатда бўлиш;

— шахснинг маънавий, ахлокий сифатларини тарбиялаш;

— жамиятда юксак маънавий фазилатларни камол топтириш, шаклланаётган миллий мафкурани ўқувчи-ёшлар онгига мукаммал етказиш;

— кишиларни уз-узини чуқур англашини, мустакилликнинг мохиятини тобора теран тушуниши ва унинг кадрига етиши, миллий тафаккуртакомиллашувини, тарихий хурлик, мустакиллик рухининг уйғонишини таъминлаш маънавият соҳасида сиёсатимизнинг асосий мақсадига айланишини тушунтириш.

Хозирги пайтда ахлокий ва маънавий жихатдан тарбиявий ишларни усмирлар орасида кучайтириш зарур. Ахлоқ йўқ экан, инсон онгли ижтимоий шаҳе була олмай-ди. Шунинг учун ахлокий тарбия шахснинг ҳар томонлама ва эркин шаклланишида асосий уринни эгаллайди.

Мактаб ва мактабдан ташқари таълим муассасалари тарбиячилари (укитувчилар, синф раҳбарлари, маънавий-маърифий тарбия ишлари буйича директор урин-босарлари, болалар етакчилари ва бошқалар) жамоаси олдида доимо ўқувчиларга умуминсоний ахлоқ қридалари асосида ҳдёт кечирини ургатишдек муҳим вазифа туради.

Фанни ўрганишга муҳаббат уйротиш, билимга ташналик фазилатлари ахлокий тарбиянинг ажралмае таркибий қисмидир. Болаларнинг уқишдаги муваффақия-тидан унинг гуруҳидаги "урни аниқданади, атрофдагиларнинг у билан муносабати белгиланади, уқишдаги муваффақият—боланинг ахлокий тарбиясини юқори даражага кутаради.

Ўқувчилар қалбида юксак маънавиятлиликни шакллантиришда қитоб ва қитобхонликнинг аҳамиятй беқиёслигини тушунтириш.

Қитоб ёшлар учун ҳдёт мактабидир.

Билим манбаи бўлган қитобни севиш, уни уқиш ва қуз қорачиридек саклай билиш лозим, уқиш учун уқн танлай олиш ва уқиш маданиятини

билиш керак. Бу ишда устозу мураббийлар ва кутубхона ходимлари ёрдам бе-ришлари лозим.

Тарбия муассасаларқд% умуминсоний кадрятлар доимо диққат марказида булиши ва уни амалга ошириш учун шахе эркинлиги ва демократияни химоялаш хар бир кишининг асосий вазифасидир. Жамиятда диннинг таъсири ортиб борар экан, ёшлар билан ишлашда динга муносабатни турли шакллантириш, уларга динни умуминсоний маданиятнинг таркибий кисми сифатида тушунтириш лозим. Бол ал ар да динни алохида дунёқараш билимни эса хаётни мукаммаллаштириш ва ривожлан-тириш воситаси эканлигини англатиш зарур. Щу билан бир каторда динни никоб килиб олган диний экстремистик окимлар, уларнинг ёвуз ниятларини фош этиб беришади.

Ватанпарвар ва байналмилал комил инсон тарбияси

Фукаролар бирлиги, миллатлараро хамкорлик, ёш ва мустакил мамлакатимизнинг асосий негизидир. Республикаимизнинг мустакил давлат сифатида шаклланиши жараёнида, ёш авлодни жамият янгиланишикикг мохиятини ва зарурлигини тушуниб етадиган, узи учун, узи яшаб турган улканинг гуллаб яшнаши учун, унинг такдири учун, узга давлат ва миллат вакиллари билан дусту биродарликни мустаҳкамлаш учун жавобгарликни хис қиладиган даражада тарбиялаш.

Ватанпарвар лик — мустакил Узбекистон учун янада кенгрок, маъно ва мазмунга эга суз булиб колди.

Хозирги кунда ватанпарвар булиш бу иктисодиётимизни, мудофаамизни, барча. миллат вакилларининг дустона муносабатини уз билими, фидокорона мехнат аъло укиши билан мустаҳкамлашдан иборат.

Хар бир ўқувчи Ватан муваффақиятида узининг хам шахей бурчи ва масъулиятли вазифалари борлигини тула идрок этган. Кундалик тарбиявий ишларни шундай ташкил этиш зарурки, натижада ўқувчилар Республика мустакиллиги шароитида унинг муаммоларини узиникидек кабул қиладиган булсин. Уларнинг огирлигини уз елкасига оладиган, мумкин

кадар Ватанга фойда келтирадиган шахе булиб улгайсин. Бугунги кунда олиб борилаётган, кузда тутилган барча янгиланиш жараёнлари, иктисодийижтимоий, маданий сохалардаги туб узгаришлар хамманинг фидокорона хизмати туфайлигиия юзага келишини тушунсин.

Ўқувчиларни ватаниарварлик рухида тарбиялашнинг мухим таркибий қисмларидан бири харбий ватанпарварликдир. Ушбу тарбия жараёни ўқувчиларда уз она Ватанини химоя қилиш туйғуси ва Ватан харбий қучқудратига нисбатан миллий гурурни шакллантиради Харбий ватаниарварлик тарбиясининг асосий мазмунї ўқувчиларга ватанни химоя қилиш, харбий қучларнинг "Конституцион мажбуриятини тушунтириш, турли харбий ва меҳнат анъналарини тарғиб қилишдир. Бу фаолият Республикамиз мустақилликка эришгач қабул қилинган «Альтернатив хизмат хақида қонун», «Умумхарбий мажбурият ва харбий хизмат тугрисида» ги Қонун қаби ҳужжатлар асосида амалга оширилади. Шу мақсадаа ўқувчиларни амалий-хдрбий ва техник туга-рақлар машғулотларига жалб қилиш зарур. Шу билан бирга турли харбий мусобақалар, туристик саёҳатлар, харбий уйинлар («Шунқорлар» уйини), харбий спорт байрамларини ўтқазиш: «Ватанпарвар» деб номланган комплекс харбий спорт мусобақаларини мунтазам ўтқазиб туриш; харбий шон~ шуҳрат музейларини, «Ёшлар-нинг харбий хизматга тайёргарлик бурчаклари»ни ва хоналарини ташкил этиш; харбий қисмларда хизмат қилаётган йигитлар билан учрашувлар уюштириш; ватанимўзнинг харбий қахрамонлари тугрисида давра суҳбатлари ўтқазиш хотира солномаларини тузиш ва бошқа харбий-ватанпарварлик тарбиясига хос фаолият билан шуғулланиш лозим. Зобитлик (офицер) тарғиб этиш, ўқувчиларни харбий хизматчилар, харбий ўқув муассасалари билан таништириш, харбий хизматгача тайёргарлик жараёнида юқори натижаларга эришган ўқувчиларни рағбатлантирибиборишни доимий йулга қуйиш.

Ўзбекистон Республикаси мустақилликка эришгач, жамиятни қайта қуриш ва халқнинг маънавий ривожланишига кенг шароит яратилди. Бозор

иктисодиёти турли миллат вакиларининг узаро якинлашувини уйғунлаштирмоқда. Бу эса умумий иктисодий муносабатларни давлатлараро микёсга олиб чиқмоқда. Бозор муносабатлари барча миллат вакилларининг, элатларнинг, аҳолининг ижтимоий гуруҳларини узаро бирлаштиришга, шу тарика узаро келишув ва хурмат эҳтиромнинг шаклланишига сабаб булмоқда. Уз касбини севиш ва мохир устаси булиш, ижодий меҳнат ҳар бир миллат вакили учун йнсон ҳақларининг асосий мезони булиб қолмоқда.

Мустақил Ўзбекистон уз сиёсатининг фуқаролар тинчлиги ва миллий тотувлик асосида қурилганини эълон қилди. Бунга эришмоқ, учун мактаблардаги тарбиявий ишларда ҳар бир миллат ва элатларнинг ижтимоий ва иктисодий тараққиёт қонуний равишда уларнинг ўзлигини англаш даражасини ўсишига олиб келишини назарда тутиш лозим.

Ўзининг миллий маданиятига бекиёс хурматда булиш баробарида ўқувчиларга бошқа элат анъаналарига нисбатан қалондимоғлик ва беписанд назар билан қараш нотурри эканлигини уларга мунтазам тушунтириб бериш лозим. Ҳеч қандай миллий анъаналар қимнингдир ориятига тегмаслиги ва душманлик муносабатларини ўйготмаслиги керак. У самимий ва бегараз бўлмори лозим. Миллий ўзликни англаш бу миллатлараро муносабатда узаро хурмат-эҳтиромни сақлашда сезилади.

Ўшларни ватанпарварлик ва байналмилаллик руҳида тарбиялашда замонавий нуқтаи назардан ёндошиб, унга жамият янгиланишининг моҳияти бўлган демократия, инсонпарварлик, мавжуд ва янги турилаётган миллий-маданий анъаналар, умуминсоний қадриятлар ва ўз навбатида янгича тарбиянинг ўзига хос услуб ва шакл-ларини жорий этишни тақозо этади.

Ўзбек халқининг маданий меросини қўлғанишда ва ривожлантиришда унинг миллий ўзига хослиги, этнопсихологик ва этник маънавий хусусиятлари ҳисобга олиниб, халқ, педагогикаси анъаналарига суянган ҳолда иш қилинади.

Умуминсонийлик — б\тун инсониятга хос бўлган, маданий ва миллий хусусиятлари куп киррали тушунчадир. Яъни, турли миллат вакилларига ва узгача фикрловчиларга хурмат ва хайрихохлик, турли динлар ва бошка маданиятларнинг узига хослигини тан олиш, кадриятларнинг «бегонасини» хам хурматлаш демакдир.

Бу жараёнларда етакчи вазифалардан бири — миллатлараро муносабатлар асос булиб хизмат килади ва умуминсоний кадриятлар куллангандагина бу жараён ривожланиш боскичига чиқади.

Умуммиллий халқаро муносабат маданиятини шакллантиришда дарсдан ташкари амалга оШириладиган тадбирлар катта ахдмиятга эга. Чунки ушбу тадбирлардан кузланган мақсад кишиларнинг узаро ахлокий муносабатларини шакллантиришдан иборат. Ушбу тадбирларда бошка халқларнинг анъана ва урф-одатлари, Шарк мутафаккирларининг тинчлик, дустлик, ота-онага мухаббат ва садокат, меҳнатсеварлик каби педагогик гояларини ўрганиш, байналмилал дустлик учрашувларини ташкил этиш каби тарбиявий ишларнинг турли шакл ва усулларидан кенг фойдаланилади. «Узбекистан Ватаним маним» кушик, байрамлари ўтказилади. Ўқувчилар халқ амалий санъати, дурадгорлик, бадий хунармандчилик, ганчкорлик[^]ёгочга уйиб ёзиш, тукимачилик каби касблар фаолиятига дойр тугаракларга жалб этилади.

Уқувчиларнинг ватанпарварлик ва байналмилаллик тарбиясини республикамизда долзарб муаммолардан бири сифатида аниқ, белгиланган вазифалар асосида амалга ошириш керак. Суз ва иш бирлиги билан болаларда миллийлик ва ватанпарварлик туйгуларини тарбиялаш Давлатимиз мустакиллиги ва шаклланиши жараёнининг мухим жихатидир.

3.4. Ҳукукий тарбия

Ҳукукий тарбиянинг асосий мақсад ва вазифалари Конституцияни, Давлат хақидаги таълимотни, чунончи, фукаролар, оила, меҳнат, хужалик,

маъмурий, нафака, суд ишларини юритиш ва бошқа ҳуқуқларнинг маъносини тушунтиришдан, болаларни давлат конунларини юксак даражада ҳурмат қилиш ва ударга сузсиз риоя этиш, адлиявий билимларни эгаллаш, тарбия ва интизомни бузувчиларга нисбатан муросасиз булиш руҳида тарбиялаш, халқаро ҳуқуқнинг аҳамиятга молик масалалари, халқаро ташкилотлар

(БМТ хавфсизлик кенгаши ва хоказо) фаолияти ҳақида ўқувчиларнинг умумий тасаввурларини шакллантиришдан иборатдир.

Мактаблар ва мактабдан ташкили таълим муассасалари болаларнинг энг оддий, шунингдек, анча асосли ҳуқуқий билимлар, ижтимоий ҳаёт меъёрлари ва қоидаларини билиб олишлари, тушунчаларини кенгайтиришлари ҳамда мустақамлашлари учун кенг шароит яратиб беришлари лозим.

Ўқувчилар қуйилар ҳақида тула билимга эга булишлари зарур:

—Ўзбекистан Республлкаси Президенти, Олий Мажлис, Президент Девони, Вазирлар Маҳкамаси, ҳуқумат ва бошқа органларнинг моҳияти ва аҳамияти, ҳуқуқий статуей, уларнинг кишилар кундалик ҳаётида зарурлиги;

—Ўзбекистан Республикаси конунни муҳофаза қилиш муассасаларининг ташкилий тузилиши;

—Ўзбекистон Республикасининг БМТнинг тула, тенг ҳуқуқди аъзоси сифатида халқаро ҳуқуқий статуей ва шу аъзолик билан боғлиқ, холда инсон ҳуқуқларига риоя қилиш мажбуриятлари.

Республикада ҳуқуқий саводсизлик оқибатида юзага келиши мумкин бўлган криминоген ходисаларнинг олдини олиш учун ҳуқуқий тарбия буйича амалга оширилаётгай тадбирларга алоҳида эътибор бериш талаб этилади. Қупгина маърузалар ва суҳбатлар асосида ҳуқуқ тартиботга оид ҳар бир суз ва панд-насихат боланинг нозик калбига сингиши, унда ҳуқуқ тартиботни бузувчиларга қарши қурашда фаол иштирок этиш, энг муҳими, унинг узида ҳуқуқий билимларни ўрганиш хиссини уйротиш лозим.

Хукукий тарбия буйича Дарсдан ташкари ишлар ўқув жараёни билан таркибан ва мантикан уйунлашган ходда булиши керак. Тугарак ва клуб фаолияти хукукий билимлар конференциялари ва бахс-мунозаралари ўқувчиларнинг ёш ва аклий хусусиятларига мувофик, булади.

УМУМИЙ УРТА ТАЪЛИМ МУАССАСАЛАРИ
МАЪНАВИЙ-МАЪРИФИЙ ТАРБИЯ ИШЛАРИ БУЙИЧА ДИРЕКТОР
УРИНБОСАРИ ФАОЛИЯТИ МАЗМУНИ

Маънавий-маърифий тарбия ишлари буйича директор уринбосари уз фаолиятини Ўзбекистан Республикаси Конституцияси, «Таълим тугрисида» ги, «Кадрлар тайёрлаш миллий дастури тугрисида» ги Конунлар, Президент фармонлари, Хукумат қарорлари, халқ таълими вазирлиги ва бошка юкори ташкилотларнинг қарор, буйрук, ва меъёрий хужжатлари талаблари асосида иш олиб боради.

Умумий у рта таълим муассасаларида маънавий-маърифий тарбия ишлари буйича директор уринбосари (қелгусида директор уринбосари деб юритилади) ота-оналар ҳамда кенг жамоатчилик билан ҳамкорликда ўқувчи-ёшлар маънавиятини юксалтириш, уларнинг онгига она Ватанига, халқига ва унинг бугунги бунедкор ишига эхтиром билан қараш рухида тарбиялашга раҳбарлик қилади.

Маънавий-маърифий тарбия ишлари буйича директор уринбосари лавозимида камида 5 йил педагогик иш стажига эга бўлган қобилиятли, маҳалла. ота-оналар ва кейТ жамоатчилик уртасида хурмат-эътиборга лойик, бўлганлар туман (шаҳар) халқ, таълими булими томонидан тайинланади ва бушатилади.

ДИРЕКТОР УРИНБОСАРИНИНГ АСОСИЙ
МАҚСАДИ

Жамиятда юксак маънавий фазилатларни камол топтириш, миллий мафкурани шакллантириш, ёшларни бой тарихий ва маданий меросимиз, миллий анъаналаримизга, умуминсоний кадриятларга хурмат, Ватанга мухаббат, истикбол рояларига садокат рухида кенг фикрли, СОПЛОМ, жисмоний, аклий ва маънавий жихатдан баркамол, иктисодий ислохотларнинг мохиятини тушунадиган ҳамда уларни янги ижтимоий муносабатлар орқали ҳаётга татбиқ, эта оладиган, миллий гоё ва истиклол мафкураси мустаҳкам бўлган шахсларни шакл-лантириш директор уринбосари фаолияти мақсадининг асосини ташкил этади.

ДИРЕКТОР УРИНБОСАРИНИНГ АСОСИЙ ВАЗИФАЛАРИ

Ўқувчи-ёшлар дунёкарашини шакллантиришда миллий ва умуминсоний кадриятлар, халқимизнинг бой тарихий, маданий ва маънавий мероси асосида уларни ватанпарварлик, меҳнатсеварлик, инсонпарварлик, ий-мон-эътиқод, меҳр-шафқатлилик каби инсоний фазилатлар мисолида ҳар томонлама баркамол авлодни тарбиялайди;

—«Таълим туррисида» ги Конун, «Кадрлар тайёрлаш миллий дастури» Республика Олий Мажлиси сессияси материаллари, Президент фармонлари, асарлари, нутқлари, ҳукуматимиз қарорлари, таълим бошқаруви органлари меъёрий ҳужжатлари, талаблари асосида уз ишини амалга оширади;

—директор уринбосари тарбиявий ишларини режалаштиришда, синф раҳбарларининг кизиқишлари, топшириқдарни қай даражада бажара олишларини ҳисобга олади;

—ўқувчиларда Ватанга мухаббат, Ўзбекистан Республикаси Президенти, Конституцияси ва Давлат рамзларига садокат ҳисларини тарбиялайди;

—маънавий, акдий, жисмоний баркамоллик, иктисодий, хукукош саводхонлик, меҳнатсеварлик, истеъдодли ёшларни аниқлаш ва тарбиялаш. «Оила, маҳалла, мактаб» концепциясини ҳаётга татбиқ, этиш руҳида тарбиялайди;

—ёшларимиз онгига она Ватанга, буюк аجدодларимиз мероси ва халқимизнинг бугунги бунёдкорлик ишларига юксак эҳтиром туйқуларини сингдириб боради;

—қадимий тарихий ёдгорликлар ва мустақиллик даврида бунёд , этилган маърифат масканларига, табиатимиз куйнига саёхатлар, музей ва кургазмаларга экскурсиялар ташкил этади;

—ота-оналарни мактабга тақлиф этиш, ҳокимият қошидаги вояга етмаганлар билан ишловчи комиссия ишида, қорхоналардаги мактаб ҳамкорлик кенгашларида, бола таълим-тарбияси билан боғлиқ, бўлган ишларида, мактабдаги тарбия муаммоларига бағишланган барча назарий-амалий методик ишларда қатнашади;

—бошқа таълим-тарбия масканлари иш тажрибасини урганади;

—педагогик кенгаш ёки синф раҳбарлари методика бирлашмалари кенгашларига қуйилган масалаларни муҳокама қилинади;

—тарбиявий ишларга барча уқитувчилар жамоаси, «Қамолот» жамғармаси ва бошқа ташкилотлар, болалар етакчиси, ўқувчилар, мураббийлар, маҳалла ва ота-оналар қумитаси аъзоларини жалб қилади, улар ишларини мувофиқлаштиради;

—мактабдан ва синфдан ташқари тарбиявий ишларни йулга қуйишда барча тугарак, бирлашмаларга (турар жойга қараб), эркин фикрловчи «Фидокорлар» клубига ўқувчиларни синф раҳбарлари билан ҳамкорликка жалб қилади ва мунтазам равишда назорат қилиб боради;

—исломдаги мавжуд юксак маънавий умуминсоний қадриятларни, маданият ва маънавиятнинг ривожланишига уларнинг таъсирини, дунёвий давлат ва фуқаролик жамияти шароитларида уларнинг урни ва ролини урганади ҳамда уларни очиқ беради;

—ислом ва республика ахриси эътиқад қиладиган бошқа динларнинг тарихий, илмий асослари тугрисида алоҳида чуқур билимларни дунё динлари тарихи воситаси орқали шакллантиради;

—экстремизм ва диний ақидапарастликнинг ҳар қандай шакллари реакцион моҳиятини кенг тушунтириш, унинг ёшларга таъсирининг олдини олиш буйича чора-тадбирлар ишлаб чиқади ҳамда уни ҳаётга татбиқ этади;

—республикада яшаб турувчи халқлар, миллатлар уртасида дустлик ва тотувлик сиёсати асосларини тартиб килиш ва ҳар томонлама тушунтириш ишларини олиб боради;

—таълимнинг ўқувчилар қобилиятлари ва истеъдодларининг ҳар томонлама намоён бўлишига қаратилганлигини таъминловчи жараённи ташкил этишни ва унинг мазмунини тубдан янгилаш, миллий ва умуминсоний идеаллар ва кадрларнинг устувор аҳамияти, шаҳе ва атроф-муҳит муносабатларини уйғунлаштириш, ўқувчиларнинг дунёқарашини юксак маънавият, маданият ва ижодий тафаккурини шакллантириш буйича чора-тадбирлар белгилайди;

—таълим-тарбия жараённи ташкил этишда ватан ва уз халқи учун фахрланиш, унинг қадимий тарихига ҳурмат билан қараш, уларнинг улур келажагини таъминлаш учун дахлдор ва жавобгарлик туйруларини тарбияловчи турли-туман тадбирларни амалга оширади;

—педагогик тарғибот ишларини олиб боради;

—мактаб ўқувчилар жамоасининг шаклланишида уларда инсонийлик ва демократлаштиришнинг чуқурлашувида муқобил шароитни вужудга келтириб иш юритади;

—синф ва тугарак раҳбарлари билан маънавий-маърифий, тарбиявий ишларни олиб боради ҳамда методик адабиётлар банкни ташкил этади;

—мамлакатимизда нишонланадиган умумхалқ байрамлари: «Мустақиллик», «Конституция», «Хотира ва Кадрлаш куни», «Навруз», «Уқитувчилар ва мураббийлар», «Халқаро хотин-қизлар», «14 январь —

Миллий армия куни», «Биринчи кунрирок», «Сунгги битирувчилар кечаси» каби анъанавий байрамларнинг тарбиявий жихатдан юкори савияда утишини таъминлайди;

—таълим муассасаларида Узбекистан Республикаси халқ таълими вазирлиги томонидан Давлат рамзларига амал килиш буйича жорий этилган тартиб асосий фаолият курсатади;

—ўқувчилар онгига мустакиллик мафкураси ва миллий ГОЯ ни сингдиради. Кутубхона, маънавий-тарбия ишларига раҳбарлик килади;

—мактаб психолог мутахассиси билан хамкорликда иш олиб боради;

—таълим муассасалари тиббиёт ходимлари билан хамкорликда ўқувчилар соглигини муҳофаза килади;

—йулларда харакатланиш хавфсизлиги дарсларини ва тадбирларини назорат килиб боради;

—мактаб ўқувчиларининг уз-узини бошқаришига шароит яратади, қобилиятли ва истеъдодли ўқувчиларга алохида муносабатда булади, унинг ижодий имкониятларини ривожлантиришга кумаклашади;

—хафтанинг хар жума куни мамлакатимиз ва жахондаги сиёсий, ижтимоий, маънавий узгаришлар хакида «Янгиликлар соати»ни ўтказиб боради, байрамларнинг юкори савияда утишини таъминлайди.

Директор уринбосари йил давомида икки мартаба (биринчи ва иккинчи ярим йилликда) мактаб педагогика кенгаши йирилишида хисобот беради.

Директор уринбосари мактаб директори билан хамкорликда:

—мактабнинг иш режасини тузади;

—педагогик кенгашда куриладиган масалаларни бир-галикда тайёрлайди ва олиб боради;

—мактабдаги барча тадбирларнинг юкори савияда утишини таъминлайди;

—укитувчиларни рағбатлантириш масалалари буйича тегишли таклифларни киритади; "Т"

—мактаб кутубхонасини адабиётлар билан таъминлаш ва бошқа вазифаларни бажаради;

Синф раҳбари билан ҳамкорликда:

—ота-оналар мажлисини тайёрлайди ва унинг сифатли утишини таъминлайди;

—синфдаги тарбиявий ишларнинг мазмунини яхшилаш борасида иш олиб боради; %-

—синф раҳбарининг ижодий изланишига кумаклашади;

—синфдан ташқари ишларни ташкиллаштиради ҳамда турли йуналишда олиб боришга йулланма беради ва бошқа вазифаларни бажаради.

Мактаб психологи билан ҳамкорликда:

—ўқувчиларнинг кизикишларини аниқлайди

—уларнинг касб танлашига кумаклашади

—ўқувчиларни хар томонлама камол топтириш, спорт, бадий эстетик, техник, экологик, сайехлик ва улкашунослик, бозор иктисодиётига асосланган ёш иктисодчи, бизнесмен, менеджер, ёш ишбилармонликка, ҳукукий саводхонликка йуналтирувчи тугаракларга, клубларга, уларнинг кизикиш, имкониятларига караб жалб килади;

—ўқувчиларнинг жисмоний ва аклий қобилиятларини назорат килади,

Жисмоний тарбия уқитувчиси билан ҳамкорликда

—ўқувчи-ёшларнинг жисмонан бақувват, СОПЛОМ усиши учун спорт мусобақаларини ташкиллашишади

—мактабда спортнинг турли йуналишлари буйича уйинлар, мусобақалар ва бошқа спорт тадбирларига бошчилик килади;

—спорт ва спорт техник тугараклар катнашишга кумаклашади ва уларнинг мунтазам ишлашини таъминлайди;

—спорт, соғломлаштиришга оид турли-туман тадбирларни амалга оширади.

Ота-оналар кумитаси билан ҳамкорликда

- ота-оналар университета фаолиятини бошқаради;
- ота-оналарни мактаб фаолиятига кенг жалб қилади;
- мактабда ўтказиладиган ота-оналар мажлисини ташкил қилади ҳамда унинг самарали утишини таъминлайди;
- ота-оналар билан ҳамкорликда ўқувчилар соғлигини муҳофаза қилади ва бошқа ишларни олиб боради.

Маҳаллада педагог ташкилотчи билан ҳамкорликда:

- «Оила, маҳалла, мактаб ҳамкорлигида» кенг иш олиб боради;
- тарбияси оғир болалар ва ҳуқуқбузарликка мойил бўлган ҳамда носоглом оилаларнинг болалари билан тарбиявий ишларни мувофиқлаштиради.

«Камолот», «СОГЛОМ авлод учун» жамғармалари ва бошқа давлат ҳамда нодавлат жамғармалари билан ҳамкорликда:

- ўқувчилар билан ўтказиладиган ҳамкорликдаги тадбирларни юқори савияда ташкил этади;
- янги тарбиявий дастурларни киритиш бўйича ҳамкорликда ишни ташкил этади;
- ёшлар билан ўтказиладиган барча спорт уйинлари, танловлар, мусобақаларга жалб этади; ?*
- ёшларни ватанпарварлик руҳида тарбиялашда биргаликда иш олиб боради ва бошқалар.

Оила билан олиб борадиган вазифалар:

- мактаб психологи билан ҳамкорликда оиланинг ижтимоий психологик хусусиятларини урганади;
- муаммоли оилаларни аниқдайди, уларнинг ижтимоий-психологик тавсифномасини тузади, сабаб ва омилларини аниқлаб, салбий омилларнинг бола шахсига зарарли таъсирини олдини олиш чора-тадбирларини ишлаб чиқади ва амалга оширади;

—**оилада ота-она** ва фарзанд муносабатларини ўрганиш асосида бола билан шахсий тарбиявий ишларни олиб боради. Бунга мактаб психологини **хам** жалб қилади.

ДИРЕКТОР УРИНБОСАРИГА КУЙИЛАДИГАН АСОСИЙ ТАЛАБЛАР

Директор уринбосари ўқувчиларга нисбатан меҳр ва муҳаббат, педагогик жамоасига ва ота-оналарга нисбатан

талабчан бўлган ҳолда иш тутишда ва мунтазам уз устида ишлаб, сабр-бардошли, уз фикрларини пухта баён қилиб, узгаларни узига жалб қила оладиган хислатларни узига мужассамлайди.

Давлат ва ҳукуматимиз томонидан қабул қилинган барча ҳужжатлар моҳиятини, Президент асарларини яхши билиши, уни ўқувчи-ёшлар орасида тарғиб эта олиши, халқ, педагогикаси анъаналарини, узбек халқи миллий урф-одатлари, кадриятлари, алломалари уғитларини яхши билишлари лозим.

—Мамлакатимизнинг ички ва ташқи сиёсатини яхши билиши ва доимо уни уз фаолиятида ҳисобга олиши, тарбиявий ишларни ташкил этишнинг илмий асослари ҳамда янгича усул ва методларини яхши билиши;

А*

—радио, телевидение ва оммавий ахборотнинг бошқа воситалари орқали берилган энг сунгги янгиликлардан боҳабар булиши ҳамда уларнинг моҳиятини ўқувчиларга етказа олиши;

—синфдан ташқари тадбирларни тайёрлаш ва ўтказа билиши;

—туман, шаҳар, вилоят, республика миқёсида ўтказиладиган тадбирларда иштирок этиши мактабда ўқувчилар билан тарбиявий ишларни олиб бораётганларга методик тавсиялар бериб бориши;

—мунтазам равишда уз малакасини ошириб туриши, уз соҳаси бўйича ўтказиладиган семинарларда лштирок этиши.

ДИРЕКТОР УРИНБОСАРИНИИГ ХУКУКЛАРИ

Низомда белгиланган вазифалар билан борлик, равишда тегишли педагогик ходимларга курсатма беради.

Хизмат вазифаси доирасидан келиб чиккан холда синфдан ва мактабдан ташкари ишларни ташкил этиш ва янги тугаракларни очиш масалаларини хал кдлади.

—синф рахбарининг таълим-тарбия ишлари буйича эришган ютукдарини хисобга олиб, уни такдирлаш учун директорга таклиф киритиш;

—синф рахбарларининг уз вазифасига нисбатан масъулиятсизлига ёки суиистеъмол килинганлиги учун директор билан келишилган холда танбех бериш;

..л..

—болани яхши тарбиялаган ота-оналарни, мактабга ёрдам берган махалла фаолларини такдирлаш учун директорга таклиф бериш хукукига эга.

Директор уринбосари билан қуйи ишлар келишилиши керак:

—синф рахбарлари иш⁴ режасини директор билан хамкорликда тасдиклаш;

—мактабда ўтказиладиган спорт мусобакдлари режасини директор билан хамкорликда тасдиклаш;

—турли хилдаги тугарак ишлари режасини директор билан хамкорликда тасдиклаш.

ДИРЕКТОР УРИНБОСАРИНИ ИШНИ РЕЖА ЛАШТИРИШ ВА ТАШКИЛ КИЛИШ

..о

Маънавий-маърифий ишлар буйича директор уринбосари уз ишнн режа асосида олиб боради ва унинг бажарилишини назорат килади.

Синфдан ва мактабдан ташкари тарбиявий ишларни режалаштиришда мактабнинг умумий режаси, уқитувчилар, синф раҳбарлари, болалар етакчиси, ота-оналар кумитаси иш режаларини эътиборга олиши керак.

Мактабдан ва синфдан ташкари ўтказиладиган барча тадбирларни мунтазам куриб баҳолайди.

Директор уринбосарининг иш режаси мактаб директори томонидан тасдикланади. .^.

Ишни режалаштиришда болаларнинг ёш хусусиятларига, мактаб жойлашган вилоят, шаҳар, туманнинг шарт-шароити, анъаналари, хусусиятларини жойлардаги ижодий бирлашмалар, илмий марказлар билан узаро алоқаси каби ишларни инобатга олади.

Маънавий-маърифий ишлар буйича директор уринбосари қайта тайёрлов курсларида уз малакасини ошириб боради.

Директор уринбосарининг фаолияти уз ифодасини топган хужжатлар руйхати халқ таълими вазирлиги томонидан доимий равишда берилиб борилади.

ДОНИШМАНДЛАР МАЪНАВИЯТ ХАКИДА
Ўзбекистон Республикаси Президенти Ислам
Каримовнинг маънавият масалаларига оид
Ҳикр-мулохазалари

Ўзбекистонни янгилаш ва ривожлантиришнинг уз йули туртга асосий негизга асосланади. Бу негизлар:

умуминсоний кадриятларга содиклик; халқимизнинг маънавий меросини мустаҳкамлаш ва

ривожлантириш;

- инсоннинг уз имкониятларини эркин намоён қилиши;

- ватанпарварлик.

Мустакил Ўзбекистоннинг куч-кудрати манбаи — халқимизнинг умуминсоний кадриятларга содиқлигидир. Халқимиз адолат, тенглик, ахил кушничилик ва инсон-парварликнинг нозик куртакларини асрлар оша авайлаб-асраб келмоқда. Ўзбекистонни янгилашнинг олий мақсади ана шу анъаналарни қайта тиклаш. Уларга янги мазмун бағишлаш, заминимизда тинчлик ва демократия, фаровонлик, маданият, виждон эркинлиги ва ҳар бир кишини камол топтиришга эришиш учун зарур шарт-шароит яратишдир.

Инсонпарварлик—бу узбек халқи миллий рухиятининг ажралмас фазилатидир. Шафқатсизлик ва зуравонлик унинг табиатига ётдир.

Инсоннинг энг устувор ва муқаддас ҳуқуқларидан бири—бу тинч яшаш ҳуқуқидир. Давлат ва жамиятнинг бурчи ана шу ҳуқуқни барча қонуний воситалар билан қафолатлаб беришдир.

Бу ҳуқуқни амалга ошириш —

демократия л аштиришнинг энг муҳим шартидир.

Бутун дунё ягона ва узаро боғлиқдир. Бизнинг муштарак бурчимиз ер юзини болаларимиз ва набираларимизга обод ва бахтиёр яшашлари учун муносиб килиб қолдиришдир. Ўзбекистон энг оғир қийинчиликларга дуч келди, Урта Осиё минтақасининг сув ресурслари тугаш олдида. Оролнинг экологик ҳалокати жаҳон миқёсидаги фожиа деб таъриф билан эътироф этилмоқда. Бу фожияни Ўзбекистон ва унинг қондош-қардош қўшнилари яққа қолди даф ётолмайдилар.

Яшаш муҳити, табиа*P> ва маънавият экологияси бир-биридан ажралмасдир. Бизнинг ота-боболаримиз киши-лар билан учрашганда ёки хайрлашганда, аввало, чин горақдан мустаҳкам саломатлик тилашган. Сихат-саломат бўлишнинг анъанавий қадрини қайта тиклаш ва оила қадри билан шарафли бир уринга қўйиш керак. Бизнинг заминимиз химоячиларимиз бўлган бақодирлар ва ботирларга азалдан бой ва уларни меҳр билан парвариш қилиб келмоқда, Бугунги қунда ҳамма жойда спортнинг миллий турлари қайта тикланмоқда. Ўзбекистон халқаро спорт

хамжамиятида дадиллик билан узини курсатмоқда. Биз Тошкентда ёшлик ва саломатликнинг, тинчликнинг абадий ва улуғ тимсоли бўлган Олимпия уйинларини ўтказишга тайёрмиз. Бизнинг саломатлиги хақида шахсан гамхурлик килиб бориш маданиятини ёшлиқдан, оила, мактаб, маҳалла, СОГЛИКНИ саклаш тизими, жисмоний тарбия ва спортнинг кумагида сингдириш керак. Шуниси муҳимки, одамлар сузда эмас, балки амалда уз саломатлигининг кадрига етйб, уни миллий бойлик сифатида авайлаб-асрасинлар.

Мустакил давлатда, тинчлик ва осойишталикда ГОЯВЙЙ чалкашликлар ва "темир парда"дан халос булиб, биз умумбашарий кадриятларнинг энг биринчи асоси бўлган халқ, инсонпарварлиги чашмаларидан кадам-бакадам бахраманд булмоқдамиз. Айни шу хол тараккиёт йулидан дадил боришимиз ва бутун Инсоният билан бирлигимизнинг энг мустахдам кафолатидир.

Халқнинг маънавий руҳини мустадамлаш — Ўзбекистонда давлат ва жамиятнинг энг муҳим вазифасидир. Маънавият шундай кимматбаҳо меваки, у бизнинг қадимий ва навқирон халқимиз қалбида бутун Инсониятнинг улкан оиласида уз мустакиллигини тушуниб етиш ва озодликни севиш туйғуси билан биргаликда етилган. Маънавият инсонга она сути, ота намунаси, аждодлар угити билан бирга сингади. Она тилининг буюк ахамияти шундаки, у манавият белгиси сифатида кишиларни яқин килиб, жипслаштиради. Табиатга яқинлик, жонажон улканинг бенихоя гузаллигидан бахраманд булиш маънавиятга озик, беради, кучайтиради.

Маънавият уз халқининг тарихини, унинг маданияти ва вазифаларини чуқур билиш ва тушуниб етишга суянгандагина кудратли кучга айланади. Тарихга мурожаат қилар эканмиз, бу халқ хотираси эканлигини назарда тутишимиз керак. Хотирасиз барқамол киши булмаганидек, уз тарихини билмаган халқнинг келажаги ҳам булмайди.

Маънавият турли халқлар ва мамлакатлар кишиларини кон-кардош килади. Уларнинг такдирини узаро хурмат асосида якинлаштиради. Бизнинг маънавиятимиз асрлар давомида миллион-миллион кишилар такдири билан шаклланган. Уни улчаб ҳам, поёнига етиб ҳам булмайти. У ■— инсон учун бутун бир Олам.

Маънавият инсонга хаводек, сувдек зарур. Сахродаги сайёҳ, хар доим булокдан чанкорини босади. Худди шунингдек ҳам еча-неча азоблар ва кийинчиликлар билан маънавият чашмасини излайди. Ер, оила, ота-она, болалар, кдриндош-урурлар, к,уни-к,ушнилар, халқ,, мустак,ил давлатимизга садокат, инсонларга хурмат, ишонч, хотира, виждон, эркинлик—маънавиятнинг маноси ана шундай жуда кенг. Инсон уни Инсон даражасига кутарадиган асосларнинг асосини уз акли билан том маънода камрай олмайди. Инсон узини халқининг бир зарраси деб сезгандагина, у хакда уйлаб, мехнат килиб яшагандагина маънавият билан туташади.

Бизнинг одамларимиз Ватандан узокдашганда жуда изтироб чекадилар. Чунки уларнинг маънавият чашмаси гуё узоклашиб кетгандек булади. Шунинг учун ҳам халқ Ватандан йирокликни огир кабул килади. Чунки унда хар бир кадр дон киши учун кайгурадиган умумий калб бор.

Маънавият — такдирнинг эхсони эмас. Маънавият инсон калбида камол топиши учун у калбан ва виждонан, акл ва кул билан мехнат килиши керак. Бу хазина инсонга хаётда баркарорлик бағишлайди, унинг карашлари шунчаки бойлик орттириш йулида укун куришга йул куймайди, фожиалар вактида омон саклаб колади ва моддий кийинчилик кунларида иродани мустаҳкамлайди.

Халқимизнинг хотираси ажойиб номларга бой. Бутун жахонга машхур бўлган Беруний, Ал-Хоразмий, Ибн Сино, Имом Бухорий, Ат-Термизий, Ахмад Яссавий, Улуғбек, Навоий ва бошка купгина алломалар маънавияти кенг ва айни вақтда кисмати огир бўлган сиймолардир. Улар узларини хақиқатга ташна ва узи хақиқат бўлган халқка бағишладилар.

Буюк аждодларимизнинг улуғ номлари, халқ, хотираси ва унинг тақдири муносиб давом этишга лойиқдир.

Олдин одамларга моддий бойлик бериш, сунгра маънавият тугрисида уйлаш керак, дейдиганлар ҳақ, булмасалар керак. Маънавият — инсоннинг, халқнинг, жамиятнинг, давлатнинг куч-кудратидир. У йўқ, жойда ҳеч қачон бахт-саодат булмайди. Нафакат кухна тарих, балки янги тарих ҳам бунинг куплаб мисолларини беради.

Маънавиятни мустаҳкамлаш учун меҳнат ва маблағни аяш уз келажагига болга уриш демақдир. Ватан ва жаҳон маданиятининг, адабиёт ва санъатнинг ютуқдари ҳар бир оилага етиб бориши учун оиланинг моддий таъминланганлигидан катъи назар кулай шароитлар яратиш талаб этилади. Ижодий ходимларнинг маънавий кучига эркинлик бериш, уларга ҳар томонлама ёрдам курсатиш ҳам катта аҳамиятга эгадир.

Миллий маданиятнинг узига хошлигини тиклашга эътибор берилиши керак. Шу билан бирга миллий уз-узини англашнинг тйкланиши жаҳон инсонпарварлик маданияти вҶа умумбашарий кадриятлари идеалларидан, бизнинг куп миллатли жамиятимиз анъаналаридан ажралиб колиши мумкин эмас.

Таълим Ўзбекистон халқ маънавиятига яратувчилик фаоллигини бахш этади. Усиб келаётган авлоднинг барча энг яхши имкониятлари унда намоён булади, касб-кори, маҳорати узлуксиз такомиллашади. Катта авлодларнинг доно тажрибаси англаб олинади ва ёш авлодга утади. Ёшлар, уларнинг иктидорлиги ва билим олишга чанкокклигидан таълим ва маънавиятни тушуниб етиш бошланади.

Инсоннинг узи ва уз оиласининг бахт-саодати йулида меҳнат кйлишга шахсан тайёр эканлиги унинг ички имкониятларини ташкил этади. Бизнинг куламли ижтимоий-иктисодий ниятларимиз халқмизнинг меҳнат-севарлигидан келиб чикади. Ҳар бир фукаронинг мустакил давлат билан мағрурланиши унинг уз давлатининг мустаҳкамланиши ва гуллаб-яшнаши

учун шахсий касса кушишга тайёрлигидандир. Факат мана шундагина фукаро давлатнинг ишончли таянчига айланади.

Шахе имкониятлари бизда жуда чуқур ирсий асосларга эгадир.

Хозирги пайтда ахлоқш, ва маънавий жихатдан тарбиявий ишларни усмирлар орасида кучайтириш зарур. Ахлоқ йўқ экан, инсон онгли ижтимоий шахе була олмай-ди. Шунинг учун ахлокий тарбия шахенинг хар томонлама ва эркин шаклланишида асосий уринни эгаллайди.

Мактаб ва мактабдан ташкари таълим муассасалари тарбиячилари (укитувчилар, синф рахбарлари, маънавий-маърифий тарбия ишлари буйича директор урин-босарлари, болалар етакчилари ва бошкалар) жамоаси олдида доимо ўқувчиларга умуминсоний ахлоқ кридалари асосида хдёт кечиришни ургатишдек мухим вазифа туради.

Фанни ўрганишга мухаббат уйротиш, билимга ташналик фазилатлари ахлокий тарбиянинг ажралмас таркибий кисмидир. Болаларнинг укишдаги муваффакия-тидан унинг гуруҳидаги "урни аниқданади, атрофдагиларнинг у билан муносабати белгиланади, укишдаги муваффакият—боланинг ахлокий тарбиясини юкори даражага кутаради.

Уқувчилар калбида юксак маънавийатлиликни шакллантиришда китоб ва китобхонликнинг ахамияти бекиёслигини тушунтириш.

Китоб ёшлар учун хдёт мактабидир.

Билим манбаи бўлган китобни севиш, уни укиш ва куз корачиридек саклай билиш лозим, укиш учун укн танлай олиш ва укиш маданиятини билиш керак. Бу ишда устозу мураббийлар ва кутубхона ходимлари ёрдам бе-ришлари лозим.

Тарбия муассасаларида умуминсоний кадрийлар доимо диқкат марказида булиши ва уни амалга ошириш учун шахе эркинлиги ва демократияни химоялаш хар бир кишининг асосий вазифасидир. Жамиятда диннинг таъсири ортиб борар экан, ёшлар билан ишлашда динга муносабатни турли шакллантириш, уларга динни умуминсоний маданиятнинг таркибий кисми сифатида тушунтириш лозим. Болаларда

динни алохида дунёқараш билимни эса хаётни мукаммаллаштириш ва ривожлан-тириш воситаси эканлигини англатиш зарур. Шундан билан бир каторда динни никоб килиб олган диний экстремистик оқимлар, уларнинг ёвуз ниятларини фож этиб беришади.

Ватанпарвар ва байналмилал комил инсон тарбияси

Фуқаролар бирлиги, миллатлараро ҳамкорлик, ёш ва мустақил мамлакатимизнинг асосий негизидир. Республикаимизнинг мустақил давлат сифатида шаклланиши жараёнида, ёш авлодни жамият янгиланишикинг мохиятини ва зарурлигини тушуниб етадиган, узи учун, узи яшаб турган улканинг гуллаб яшнаши учун, унинг такдири учун, узга давлат ва миллат вакиллари билан дусту биродарликни мустаҳкамлаш учун жавобгарликни хис қиладиган даражада тарбиялаш.

Ватанпарварлик — мустақил Ўзбекистан учун янада кенгрок, маъно ва мазмунга эга суз булиб қолди.

Хозирги кунда ватанпарвар булиш бу иқтисодийимизни, мудофаамизни, барча милЛЯТ вакилларининг дустона муносабатини уз билими, фидокорона меҳнат аъло уқиши билан мустаҳкамлашдан иборат.

Хар бир ўқувчи Ватан муваффақиятида узининг ҳам шахсий бурчи ва масъулиятли вазифалари борлигини тула идрок этган. Кундалик тарбиявий ишларни шундай ташкил этиш зарурки, натижада ўқувчилар Республика мустақиллиги шароитида унинг муаммоларини узиникидек қабул қиладиган булсин. Уларнинг оғирлигини уз елкасига оладиган, мумкин қадар Ватанга фойда келтирадиган шахе булиб улгайсин. Бугунги кунда олиб борилаётган, кузда тутилган барча янгиланиш жараёнлари, иқтисодийижтимоий, маданый соҳалардаги туб узгаришлар ҳаммининг фидокорона хизмати туфайлигиа юзага келишини тушунсин.

Ўқувчиларни ватаниарварлик руҳида тарбиялашнинг муҳим таркибий қисмларидан бири харбий ватанпарварликдир. Ушбу тарбия жараёни ўқувчиларда уз она Ватанини химоя қилиш туйғуси ва Ватан харбий куч-қудратига нисбатан миллий гурурни шакллантиради Харбий

ватанпарварлик тарбиясининг асосий мазмунї ўқувчиларга ватанни химоя қилиш, ҳарбий кучларнинг Конституцион мажбуриятини тушунтириш, турли ҳарбий ва меҳнат анъналарини тарғиб қилишдир. Бу фаолият Республикамиз мустақилликка эришгач қабул қилинган «Альтернатив хизмат ҳақида қонун», «Умумҳарбий мажбурият ва ҳарбий хизмат тугрисида» ги Қонун қаби ҳужжатлар асосида амалга оширилади. Шу мақсада ўқувчиларни амалий-ҳарбий ва техник туга-раклар машғулотларига жалб қилиш зарур. Шу билан бирга турли ҳарбий мусобақалар, туристик саёҳатлар, ҳарбий уйинлар («Шунқорлар» уйини), ҳарбий спорт байрамларини ўтказиш: «Ватанпарвар» деб номланган комплекс ҳарбий спорт мусобақаларини мунтазам ўтказиб туриш; ҳарбий шон-шухрат музейларини, «Ёшлар-нинг ҳарбий хизматга тайёргарлик бурчаклари»ни ва хоналарини ташкил этиш; ҳарбий қисмларда хизмат қилаётган йигитлар билан учрашувлар уюштириш; ватанзимнинг ҳарбий қахрамонлари тугрисида давра суҳбатлари ўтказиш хотира солномаларини тузиш ва бошқа ҳарбий-ватанпарварлик тарбиясига хос фаолият билан шуғулланиш лозим. Зобитлик (офицер) тарғиб этиш, ўқувчиларни ҳарбий хизматчилар, ҳарбий ўқув -муассасалари билан таништириш, ҳарбий хизматгача тайёргарлик жараёнида юқори натижаларга эришган ўқувчиларни рағбатлантириб боришни доимий йулга қуйиш.

Ўзбекистон Республикаси мустақилликка эришгач, жамиятни қайта қуриш ва халқнинг маънавий ривожланишига кенг шароит яратилди. Бозор иқтисодиёти турли миллат вакиларининг узаро яқинлашувини уйғунлаштирмоқда. Бу эса умумий иқтисодий муносабатларни давлатлараро миқёсга олиб чиқмоқда. Бозор муносабатлари барча миллат вакилларининг, элатларнинг, аҳолининг ижтимоий гуруҳларини узаро бирлаштиришга, шу тариқа узаро қелишув ва ҳурмат эҳтиромнинг шаклланишига сабаб бўлмоқда. Уз қасбини севиш ва моҳир устаси бўлиш, ижодий меҳнат ҳдр бир миллат вакили учун инсон ҳрлатининг асосий мезони бўлиб қолмоқда.

Мустакил Узбекистон уз сиёсатининг фуқаролар тинчлиги ва миллий тотувлик асосида қурилганини эълон қилди. Бунга эришмоқ, учун мактаблардаги тарбиявий ишларда ҳар бир миллат ва элатларнинг ижтимоий ва иқтисодий тараққиёт қонуний равишда уларнинг узи-ғини англаш даражасини ўсишига олиб қелишини назарда тутиш лозим.

Узининг миллий маданиятига бекиёс ҳурматда бўлиш баробарида ўқувчиларга бошқа элат анъаналарига нисбатан қалондимоғлик ва беписанд назар билан қараш нотурри эканлигини уларга мунтазам тушунтириб бериш лозим. Ҳеч қандай миллий анъаналар қимнингдир ориятига тегмаслиги ва душманлик муносабатларини уйғотмаслиги керак. У самимий ва бегараз бўлмори лозим. Миллий ўзликни англаш бу миллатлараро муносабатда узаро ҳурмат-эҳтиромни сақлашда сезилади.

Ёшларни ватанпарварлик ва байналмилаллик руҳида тарбиялашда замонавий нуқтаи назардан ёндошиб, унга жамият янгиланишининг моҳияти бўлган демократия, инсонпарварлик, мавжуд ва янги турилаётган миллий-маданий анъаналар, умуминсоний қадриятлар ва ўз навбатида янги тарбиянинг ўзига хос услуб ва шакл-ларини жорий этишни тақозо этади.

Ўзбек халқининг маданий меросини зўғанишда ва ривожлантиришда унинг миллий ўзига хослиги, этноп-сихологик ва этник маънавий хусусиятлари ҳисобга олиниб, халқ, педагогикаси анъаналарига суянган ҳолда иш қурилади.

Умуминсонийлик — бутун инсониятга хос бўлган, маданий ва миллий хусусиятлари қўп қиррали тушунчадир. Яъни, турли миллат вакилларига ва ўзгача фикрловчиларга ҳурмат ва ҳайрихоҳлик, турли динлар ва бошқа маданиятларнинг ўзига хослигини тан олиш, қадриятларнинг «беғонасини» ҳам ҳурматлаш демақдир.

Хулоса

Маънавиятнинг хаётимиздаги урни ва ахамияти хакидаги фикр-мулохазаларимизга якун ясар эканмиз, авваламбор, шуни чукур англаб олишимиз даркорки, маънавий юксалишга эришиш - бу бир йиллик ёки беш-ун йиллик иш эмас. Халк, миллат уз миллий маънавиятини йиллар, асрлар давомида юксалтириб, бойитиб боради. **Чунки маънавият котиб колган акидалар йигиндиси эмас, аксинча, доимий харакатдаги узлуксиз жараён булиб, тараккиёт экан, унинг шиддатли юриши туфайли маънавий хаёт олдига куйиладиган талаблар хам муттасил пайдо булаверади.**

Яъни, мамлакатимиз тараккиёт пиллопоясидан янги-янги чуқкилар сари кадам куйар экан, биз яшаётган замон суръатлари шиддат билан тезлашиб, олдимизда яна канча муаммо ва машаккатлар пайдо булар экан, табиийки, маънавий хаetimиз хам хам синовларда тобланиб, юксалиб, жамиятимиз, миллатимизнинг ёруг ва соглом келажagini хар кандай тахдид ва туфонлардан - давр узгариши билан уларнинг куририши ва шакли узгаришига карамасдан - безавол саклаш ва асраб колишга кодир булиши даркор.

Ана шу фикр ва хулосалардан келиб чиккан холда, «Биз киммиз?» деган саволга жавоб бермасдан туриб, энг мухими, маънавий бойликни, маънавиятни юксалтиришга доимий интилмасдан туриб биз уз олдимизга куйган эзгу максадларга эришиш мумкин эмас, десам, калбимдан чукур жой олган фикрни айтган буламан.

Бугунги кунда маънавият дунёсига нисбатин мавжуд булган хавф-хатарлардан албатта куз юмиб булмайди, лекин бизнинг ишончимиз комилки, халкимиз тарихнинг мураккаб жараёнларида иродаси чиникиб, хар кандай хужум ва тазйикларга карамасдан, маънавий олами кучайиб ва юксалиб бораётгани, бизни курулмайдиган кучлар хам бу хақиқатни тан олаётганини маънавият билан кайд этамиз.

Чунки халк - бамисоли улуғ ва шарафли йулдан илгарилаб бораётган улкан карвон. Уни йулдан чалгитишга урунувчилар, пайт пойлаб оркасидан

хамла килувчилар хамиша булган, бундан кейин хам булиши мумкин. Карвон бехатар булмас, деган гап бежиз айтилмаган. Амма халк карвонини хеч кандай кучортга кайтаролмайди. Нега деганда, халкнинг калбида не-не авлодлардад мерос енгилмас куч - маънавийт фор.

Барчамизга гурур ва ифтихор багишлайдиган томони шундаки, бизнинг эзгу интилишларимиз замирида хам ана шундай пок ният, буюк ишонч мужассам. Аник максад йулидаги бунёдкорлик ишларимиз амалий натижалар бера бошлаган, кузлаган режаларимиз боскичма-боскич руёбга чикиб, дунё хамжамиятидан узимизга муносиб урин эгаллаб бораётган хозирги кунда халкимиз, миллатмиз калбидаги ана шу ишоч янада мустахкамланмоқда.

Шу боис мен шонли тарихига садокат билан караб, бугунги озод хаётини кадрлаб, уз келажагига каста умид билан интилаётган халкимизнинг донишмандлиги ва матонати, унинг иймон-этикоди, мустахкам иродаси ва юксак маънавий рухи доимо баркарор яшайди, деб ишонаман.

Шахснинг мухим маънавий сифатлари булган ахлокий онг, хиссиёт ва хулкни шакл-лантириш; ватанпарварлик, ватанга мухаббат, Узбекистан герби, байроги, мадхиясига хурмат, инсонпарварлик, меҳнатга муносабат, жамоа билан биргаликда кйлинадиган изланишларга муносабат, онгли интизом ва бошка туйгуларни камол топтириш ахлокий тарбиянинг асосий вазифаларидир.

Ахлокий тарбиянинг мазмуни аввало, ўқувчиларнинг амалий фаолиятларида, укиш, меҳнат, жамоатчилик ишларида, уларнинг муносабатлари характерида, узаро таъсир курсатиш усуллари, хулк-атвор меъёрларини узлаштиришларида намоён булади. Ахлокий тарбия ёши ва ўқувчининг тугри йуналиш олиши учун хал килувчи таъсир курсатадиган мухитни (оила, уртоклар ва дустлар мухити) хам хисобга олганда шахснинг бутун хаётгий фаолияти жараёнида амалга оширилади. Ахлокий тарбиянинг йул ва усуллари ўқувчиларга ахлокий сабоқ бериш каби махсус ишни ташкил килишда алохида хусусиятга эга. Ушбу йулларни куриб чикайлик. Ахлокий билим бериш бир канча

тарбиявий вазифаларни ба-жаради: инсон хаёти ва маданиятининг ахлокий кадрийатлари туурисида кенг тасаввур беради.

Ахлокий тасаввурлар, қараш, мулохаза, баҳо бериш каби тушунчаларасосида ахлокий эътиқодни юксалтиришга таъсир курсатади, яъни: ўқувчиларни узларининг ахлокий тажрибаларини мушохада қилишлари ва бойитиш-ларига ёрдам беради;

турли манбалардан ахлоқ туурисида олинган билимларни туурилайди; шахсининг узини ахлокий тарбиялашга замин яратади.

Адабиётлар руйхати.

1. Каримов И.А. Истиклол ва маънавият. Тошкент,: «Узбекистан», 1994.
2. Каримов И.А. «Узбекистоннинг сиёсий-ижтимоий ва иқтисодий истикболнинг асосий тамойиллари». Тошкент,: «Узбекистан» 1994.
3. Каримов И.А. Озод ва обод Ватан, эркин ва фаровон ҳаёт-пировард максадимиз. 8-жилд. Тошкент: «Узбекистон», 2000.
4. Каримов И.А. «Миллий истиклол гоёси: асосий тушунча ва тамойиллар» рисоласидаги суз боши. Ватан равнаки учун ҳар биримиз масъулмиз. 9-жилд. Тошкент,: «Узбекистон», 2001.
5. Каримов И.А. Озод ва обод Ватан, эркин ва фаровон ҳаёт - пировард максадимиз. 8-жилд. Тошкент:»Узбекистон», 2000.
6. Каримов И.А. «Миллий истиклол гоёси: асосий тушунча ва тамойиллари» рисоласидаги суз боши. Ватан равнаки учун ҳар биримиз масъулмиз. 9-жилд. Тошкент: «Узбекистон», 2001.
7. «Маънавият ва маърифат» жамоатчилик маркази фаолиятини янада такомиллаштириш ва самарадорлигини ошириш тугрисида. Узбекистон республикаси Президентининг*¹1998йил 9 сентябрь фармони.
8. «Республика маънавият ва маърифат кенгашини куллаб-қувватлаш тугрисида». Узбекистон Республикаси Президентининг 1999йил 3 сентябрь фармони.
9. «Маънавий-маърифий ишларни янада чуқурлаштириш ва уларнинг самарадорлигини ошириш чора тadbирлари туйғусида». Узбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 1998 йил 24 июль қарори.

10. «Кадрлар тайёрлаш миллий дастури». Баркамол авлод Узбекистон тараккиётини пойдевори. Тошкент: «Шарк», 1998.
11. Баркамол авлод - Узбекистон тараккиётининг пойдевори. Тошкент,: «Шарк», 1998.
12. Абдуллаев М. ва бошк. «Маънавият» (укув кулланма). Фаргона. 1999.
13. Абдуллаев А. Маънавият ва иктисод, тафаккур. Тошкент,: «Маънавият», 1999. "!!
14. Бегматов С. Узбекистон халк маънавияти. (укув кулланма). Тошкент, 1995.
15. Вафоев О. Маънавият тараккиёт омили. // Мулоқот, 1995, 2-сон.
16. Жураев А. Тарбиявий дарсларни утиш. Синф раҳбарлари учун кулланма, Тошкент,: «Укитувчи», 1994.
17. Зиёмухаммедов Б.^А ва бошқалар. Маънавият асослари. (Дарслик). Тошкент,: «Узбекистон миллий энсқлопедияси» давлат илмий нашриёти, 2000.
18. Имомназаров М. Миллий маънавиятимиз назариясига чизгилар. Тошкент,: «Шарк» 1998.
19. Имомназаров М. Миллий маънавиятимизнинг такомил босқичлари. Тошкент,: «Шарк» 1996.
20. Маънавият жамият тараккиётининг асоси. «Узбекистан овози», 1995/16 февраль.
21. Маънавият иймондан бошланади.// Гулистон, 1995, 1-сон.
22. Маматов Н. Маънавият асослари (Дастур). Тошкент,: 1997.
23. Маънавият (маънавият ва маърифат асосларини ургатувчиларга ёрдам) Тузувчилар: М.Абдуллаева ва*М.Хусанбоев «Фаргона», 1999.
24. Маънавият асослари. (тузувчилар: Б.Зиёмухаммедов, М.Хамдамова). Тошкент, 1999.
25. Маънавият асослари. Дастур (Тузувчилар: Ж.Яхшиликков, К.Зоҳидов, Н.Убайдуллаева). Тошкент: 2000. 30 бет.

26. Маънавият ва маърифат асослари дастури. (Тузувчилар: И.Жумабойев, И.Турсунов, ва бошк.).Тошкент,1997.
27. Маънавият ва маърифат асослари (Маъруза матнлари ва уларга ^А услубий маслахатлар). (Тузувчилар: С. Отамуродов ва бошк.) Тошкент,: 1998.
28. Махкамов У. Шахсни маънавий шакллантириш. Тошкент,: «Узбекистан», 1998.
29. Мунавваров А.К. Педагогика. Тошкент,: «Укитувчи» , 1996.
30. Мусурмонова О^Укувчилар маънавий маданиятини шакллантириш. Тошкент, 1993."
31. Мусурмонова О.Маънавий кадрятлар - соғлом авлодни тарбиялаш воситаси. Тошкент, 1995.
32. Мусурмонова О. Маънавий кадрятлар ва ёшлар тарбияси. Тошкент ,1996.
33. Отамуротов С. ва бошқалар. Маънавият асослари. (Олий укув юртлари учун маърузалар матни) Тошкент. 2000.
34. Ортиков Ню Маънавият: миллий ва умуминсоний кадрятлар. * Тошкент,: «Узбекистан», 1999.
35. Хужамуротов Н. Маънавий кадрятлар ва миллий узликни англаш. Тошкент, 1991.
36. Шайхова Х.О., Назаров К. Умуминсоний кадрятлар ва маънавийкамолот. Тошкент, 1992.
37. Эркаев А. «Маънавият - миллат нишони» Тошкент,: «Маънавият», 1999.
38. Юсупова Э. Маънавият мезонларига янгича ёндашув. «Узбекистон овози», 1995, 30-март.
39. Хужамуротов Н. Саъдуллаев Н. Маънавият -инсоний гузалликдир. Тошкент,: «Мехнат», 1998.
40. Укувчи маънавиятини шакллантириш. Тошкент,: «Шарк», 2000.

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ОЛИЙ ВА ЎРТА
МАХСУС ТАЪЛИМИ ВАЗИРЛИГИ

ПЕДАГОГИКА ВА ЖИСМОНИЙ ТАРБИЯ ФАКУЛЬТЕТИ
МАГИСТРАТУРА БЎЛИМИ
ПЕДАГОГИКА КАФЕДРАСИ

УЗОҚОВА ДИЛНАВОЗ МУХИДДИНОВНА
ПЕДАГОГИКА МУТАХАССИСЛИГИ

"МАКТАБДА МАЪНАВИЙ - МАЪРИФИЙ
ИШЛАРНИ ТАШКИЛ ЭТИШНИНГ
ПЕДАГОГИК АСОСЛАРИ"

5А 140801 - ПЕДАГОГИКА МУТАХАССИСЛИГИ БЎЙИЧА МАГИСТР
ДАРАЖАСИНИ ОЛИШ УЧУН ЁЗИЛГАН